

H.Simon Katalin:

Árpád-kori és késő középkori leletek Gellénháza–Városrét lelőhelyen

(Kisbuda falu középkori leletei)

Gellénháza–Városrét lelőhelyen négy ásatási szezonban folytattunk feltárásokat, melyek Dedinszky János bejelentése alapján 1990-ben leletmentésként kezdődtek, majd a következő évtől tervásatásként folytatódtak.

A hosszan elnyúló lelőhely a község központjától DK-re, a Petőfi S. u. utolsó házaitól mintegy 200 m-re a Gellénházi-pataktól É-ra ca. 100 m-re kezdődő, É–D irányban húzódó dombhát DNy-i lejtőjén terül el. Az eddig feltárt terület nagysága 538 m². A kedvező fekvésű, patakhoz közeli,¹ dombos vidéken több korszakban létesültek települések. Ásatásaink során eddig a neolitikus Starčevo-kultúra, a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája és a protolengyeli időszak, a rézkori Balaton-Lasinja- és badeni kultúra hulladékgödreit, valamint Árpád- és késő középkori objektumokat tártunk fel. Jelen munkában az utóbbi két korszak emlékanyagával foglalkozunk,² az idetartozó objektumokról (valamennyi hulladékgödör), melyek jelenleg semmiféle rendszerben nem helyezhetők el, összesítő térképet mellékelünk (13.kép).

Árpád-kori objektumok

2. szelvény 17/91 objektum

A szelvény Ny-i felében a felszín alatt ca. -30 cm-en jelentkezett ez a szabálytalan alakú, sekély, mindössze 15–20 cm mély objektum. Három őskori hulladékgödört³ vágott; ez a magyarázata, hogy kitöltésében néhány őskori paticsdarab és kőeszköz is előfordult a gazdag Árpád-kori leletanyag mellett (1.kép 1–18; 2.kép 1–18.). Egyéb leletek: két db vaskés (12.kép 7), egy vaskulcs töredéke (12.kép 8), egy bizonytalan rendeltetésű vastárgy (12.kép 9),⁴ téglatöredékek, valamint kevés állatcsont.⁵

A kerámialeleteket a következőképp jellemezhetjük:

Általában barna, szürkésbarna, szürke vagy fekete színű fazekakból származó oldaltöredékek. A soványított anyag a cserepek kb. felénél homok, ill. apró kavics, de előfordul a kerámiazúzalék is, valamint ritkán, de a fentiek kombinációja is. Közepes égetésű edények darabjai: a törésfelület szinte minden esetben szürke. Egy-

aránt jellemző az érdes, vagy sima edényfelület. Az edényfelépítésnél alkalmazott hurkatechnika néhány esetben jól megfigyelhető, sőt, egyes esetekben az is, hogy az edényfeneket külön darabból készítették. Ugyanígy több edényen jól látszanak a korongolásnyomok. Valamennyi korongról leemelt példány. Minden fazék a használat során kormos lett, vagy égésnyomok láthatók rajtuk.⁶ A kihajló peremek külső oldala általában gyengén tagolt, ferdén (1.kép 4.) vagy függőlegesen (1.kép 10; 2.kép 13.) levágott. Előfordul szögletes (1.kép 8.) és lekerekített perem (1.kép 3.) is. A perem felhúzásából adódó horony látható néhány esetben a perem belső oldalán (1.kép 10; 2.kép 2–3.). A fazekak peremének átmérője 14 cm (2.kép 13.) és 34 cm (1.kép 8.) között változik. Az oldaltöredékek alapján határozhatjuk meg a díszítés módját: sekély, bekarcolt vízszintes vonalak egymástól távol futnak körül az edénytesten (2.kép 18.). Hullámvonallal (2.kép 15.) és ferde bevagdallással díszített töredék szintén jelen van az objektum anyagában. Az edény nyakán sekély hornyolást egy ízben figyeltünk meg (1.kép 9.). Jellemzőnek tekinthető a fogaskerék-minta, mely több változatban egymástól sűrűn vagy nagyobb távolságra húzódó sorokban díszíti az edényfelületet (1.kép 5,7,10; 2.kép 1,4–8,10–14,16–17.).

Objektumunk anyagában négy fazékhoz tartozó fenékbélyeges aljtöredékeket találtunk (1.kép 15–18.). Egyikük sokküllős kerék (1.kép 16.), a másik kör alakú keretbe foglalt rövid szárú kereszt (1.kép 17.), míg kettőnek a pontos mintázata nem vehető ki (1.kép 15,18.).

4. szelvény 28/91 objektum

A szelvény K-i oldalán nyitott rábontásban a felszínhez közel bontakozott ki a szabálytalan alakú, mindössze 20 cm mély objektum szelvénybe eső részének körvonala. A hulladékgödör, melyben két erősen átégett (barnászörös, ill. fekete), alakatlan téglatöredék is előkerült, szép Árpád-kori kerámiaanyagot tartalmazott (10.kép 13–17.).

A kerámiáról általában elmondható, hogy szürke, szürkésbarna vagy barna színű, apró kavicsal vagy kerámiazúzalékkal (egy esetben a kettő keverékével) soványított, közepes ill. vékonyfalú, nagyméretű edényekből

származó oldaltöredékek. Az érdes edényfelület kvarc-
szemektől kissé csillog. A két peremtöredék egyike leg-
alább 50 cm, a másik 17 cm peremátmérőjű edényre
utal. A fazekakból származó aljtöredékeken égésnyomok
figyelhetők meg, ill. kormosak. Fenékátmérők: 11 cm,
13 cm és 24 cm. Díszítőelemként a bekarcolt sekély,
egyenes vonaldísz (2 db cserépen), az ugyanilyen hul-
lámvonat (10.kép 14,16–17.) és a fazék hasát borító sű-
rű, sekély hornyolás (10.kép 15.) szerepel.

Már a hulladékgyűjtő feletti humuszrétegben jelent-
kezett (-20–30 cm) néhány Árpád-kori cserép (10.kép
7–12.). Ezek többnyire szürke, ill. sárgás- és barnásszür-
ke, barna, egy esetben fekete, apró kavicsal vagy kerá-
miazúalékkal soványított, érdes, kicsi kvarc-
szemektől csillogó felületű fazekakból származó darabok. Az itt
talált fazékperem-töredékek 16–28 cm peremátmérőjű,
gyengén tagolt vagy ferdén levágott peremű edényekből
törtek ki. Az egyetlen itt talált aljtöredék kívül-belül fe-
hér színű, fekete törésfelületű. Mindkét díszített cseré-
pen sekély, bekarcolt vízszintest látunk a perem alatt
(10.kép 9.), ill. a hason.

Megemlítjük még azt a barna, pelyvás, jó égetésű,
bikónikus agyaggolyót, mely szintén itt került elő.

5. szelvény 16/91 objektum

A szelvény K-i falánál a felszín közelében észleltük:
csak egy része esett a feltárási területre. A neolitikus hulla-
dékgyűjtőbe ástott Árpád-kori objektum kevés leletet tar-
talmazott az utóbbi időszakból. Közülük egy fazék aljtö-
redékét emeljük ki, melyen nyolcküllös kerék-fenékbé-
lyeg látható (7.kép 6.).

7. szelvény

A szelvény közepén tártuk fel a 3/90 objektumot,
mely kevés Árpád-kori kerámialeletet tartalmazott. A
szabálytalan alakú gödör a fentiekhez hasonlóan csekély
mélységű volt. K-i irányban hozzá csatlakozott egy kes-
keny, sekély árok (szélessége és mélysége egyaránt átlag
15 cm), melynek túlsó vége egy kis gödörben végződött
(8.kép 1.). Utóbbi csak mintegy 7 cm-rel volt mélyebb,
mint az árok és benne egy szarvasünnő koponyája feküdt
(8.kép 2.).⁷ A kis gödörben a szarvasünnőn kívül
más lelet nem fordult elő, viszont közelében, pár cm-rel
magasabban egy összeállítható Árpád-kori fazék darab-
jai (7.kép 5.) kerültek elő. Egyben ez a példány az ásatá-
sunkon előkerült, egyetlen kiegészíthető Árpád-kori
edény. Ennek a szürke, homokkal soványított, nagyobb
kvarc-
szemektől csillogó és viszonylag sima felületű, az
egész edényttesten sekély, szabálytalanul bekarcolt csi-
gavonallal díszített zömök fazéknak a magassága (19,5
cm) alig több a peremátmérőnél (17 cm). (Fenekátmérő:
10,5 cm) A fazék alján az elmosódott fenékbélyegből
több, egymással párhuzamos egyenes szakasz maradt
meg.

16. szelvény 42/92 objektum

A szelvény Ny-i felében bontottuk ki ezt az amorf
körvonalú hulladékgyűjtőt, melynek legnagyobb mélysé-
ge 60 cm volt. Kevés és jellegtelen Árpád-kori kerámia-
töredéket, valamint néhány állatsontot tartalmazott.

Az itt talált tíz közepes falvastagságú oldaltöredék
barna színű, többszörösen égett, ezért fekete foltos, né-
hol kormos. Homokkal, vagy apró kavicsal soványított,
kissé érdes, néhány esetben kvarctól erősebben csillogó
felületű edényekből származnak. Két darabon sekélyen
bekarcolt vízszintes vonaldísz látszik. Egy darab szürke,
érdes felületű, 11 cm átmérőjű fenéktöredék jött még itt
elő.

16. szelvény 43/92 objektum

Bontása során derült ki, hogy egy neolitikus hulla-
dékgyűjtőbe (46/92) vágott, ca. 65 cm mély, kevés Árpád-
kori kerámialeletet (10.kép 1–3.) tartalmazó objek-
tumról van szó, melyben néhány állatsont- és két erő-
sen égett, értékelhetetlen téglatöredék is előfordult.

A főleg fazekakból származó cserépek többnyire bar-
na színűek, néhány szürke-szürkésbarna kíséretében.
Jellemző, hogy a többszöri égéstől feketére vagy feketés-
barnára változott a színük, ill. fekete foltosak. Néhol a
külső, vagy a belső oldalon koromnyomok figyelhetők
meg. Az általában apró kavicsal soványított edények
(homok és kerámia-őrlemény egy-egy esetben fordul
elő) felülete apróbb-nagyobb kvarc-
szemektől erősen csillog. Sokszor érdes tapintásúak.⁸ Itt találtunk két ta-
golatlan, külső oldalán megvastagodó peremtöredéket,
három db. külső oldalán függőlegesen levágott peremtö-
redéket, melyek alsó része bordaszerűen kiképzett
(10.kép 1–3.). Az utóbbiak peremátmérője 21 és 23 cm
között van. Ebből az objektumból négy darab fazék-
aljtöredék származik, melyek közül csak egynek határoz-
ható meg az átmérője: 15 cm. A díszített töredékeken
sekély, széles, vagy keskenyebb vonalminták láthatók,
egymástól kisebb-nagyobb távolságra (pl. 10.kép 1. – a
has felső részén).

16. szelvény 48/92 objektum

A fenti gödörkomplexum közvetlen közelében került
elő a 16. szelvény rábontásában a 48/92 objektum szel-
vényünkbe eső része. Legnagyobb mélysége 50 cm. A
gödör kitöltése eltért a többiétől: világosszürke, hamuval
kevert agyag volt kisebb téglá- és nagy faszéndarabok-
kal, kevés állatsonttal, valamint Árpád-kori kerámiával
(10.kép 5–6.). A gödör alján két ép téglá feküdt és az alj
közelében néhány nagyobb téglatöredék.⁹ A két ép téglá
közül az egyik feküdt a gödör sárga alján, a másik pedig
ezen a téglán kissé elcsúszva. A felső téglá magasságá-
ban egy domború hátú vasték töredékét (10.kép 4.) ta-
láltuk meg.

A kerámiára jellemző, hogy barna, ill. szürkésbarna,
általában apró kavicsal soványított, egyenetlen, érdes

felületű, közepes- vagy vastag falú fazekakból származó cserepek. Gyakori, hogy külső oldalukon a használat során a hőtől szürkésfekete-fekete foltok keletkeztek és a fazekak külső-belső oldalán korom rakódott le. A szögletesedő (10.kép 6.) és a legömbölyített (10.kép 5.) peremű fazekak szájátmérője 21 ill. 18 cm. A két többszörösen égett edényalj közül az egyik átmérője határozható meg. 18 cm. A díszítésre a sekély, határozott, egyenletes vízszintes vonalakkal bekarcolt, egymástól különböző távolságban húzódó mintázat jellemző (10.kép 6.). Egy db hullámvonallal díszített oldaltörödéket találtunk itt.

Itt jegyezzük meg, hogy a 16. szelvény mélyítése során a 0–20 cm között talált kisszámú, de mindkét tárgyalt korszakunkat képviselő leletek között egy Árpád-kori cserepüst peremtörödéke is előkerült (9.kép 11.), ami Zala megye vonatkozásában kiemelkedő jelentőségű tény. A fazekakhoz hasonlóan külső oldalán kormos, égett edény eredetileg világosbarna színű, homokkal soványított, apró kvarcsemektől jellegzetesen csillogó felületű, finom iszapolású, jó minőségű. A több vízszintes sorban mélyen, ívesen benyomkodott díszítés hullámvonalszerű hatást kelt. Maga a perem is törödékes, de anynyi elmondható, hogy egy szakaszán kívül-belül egyaránt megvastagodik. Az edény alakja a törödéke kis mérete miatt nem rekonstruálható pontosan.

18. szelvény 54/92 és 58/93 objektum

Míg az eddig tárgyalt és a későbbiekben tárgyalandó szelvényeink egy összefüggő szelvényesor részei, a 18. szelvény önálló munkahelyet képez a többiek től távolabb. E szelvényben két tüzelőhely került elő azonos szinten (felszíntől 35–38 cm mélyen), melyeket koruk szerint itt kell tárgyalnunk.

Az 54/92 objektum egy erősen átégett szabadtéri tüzelőhely, mely felett Árpád-kori, de neolitik cserepek is előkerültek, sőt, még egy igen kis méretű kőszköz és egy őrlőkő-törödéke is. A tüzelőhely felszínén elszenesedett fadarabok (gallyak) feküdtek néhány cm vastag rétegben.

A tüzelőhely felett talált pár darab kicsi, sárgásbarna, barna, szürke, apró kavicsal, ill. egy esetben homokkal soványított, érdes felületű cserep között egy kihajló nyakú, tagolatlan peremű, 14 cm szájátmérőjű fazéktörödéke és egy hasonló, nagyméretű, 18 cm fenékátmérőjű edényből származó kerámiatörödéke érdemel említést. Az utóbbin fekete égésfoltok mutatkoznak. Egy oldaltörödéken látható sekély, vízszintes vonaldísz.

Az 58/93 sz. tüzhely keményre égett, vörös színű tüzelőfelületét egy kb. 10 cm magas, keskeny perem vette körül. A kissé mélyülő tüzhely bontása során kevés Árpád-kori kerámiadarab került elő egy téglatörödéke és neolitik cserepek kíséretében.

Az Árpád-kori cserepek többnyire szürke, néha barna, apró kavicsal soványított, érdes felületű oldaltörödékek. Két vörösesbarnára, belül feketére égett darabon

sekély vonaldísz látható. Az ugyanilyen jellegű, nagyméretű fazék aljtörödéke 16 cm átmérőjű.

20. szelvény 63/93 objektum

A szelvény bővítésének D-i falánál téglá-¹⁰ és Árpád-kori kerámiadarabok (10.kép 18–21; 11.kép 1–2.) jeleztek ezt az objektumot, mely legnagyobb részét a feltárási területen kívülre esik. Bontása során a sötétbarna színű kitöltésben sok, tüzhelyalpból származó átégett agyagdarabkát találtunk. Ezek alapján bolygatott Árpád-kori tüzelőhelynek tarthatjuk ezt az objektumot, melyet egyébként a 65/93 sz. neolitik hulladékgyűjtő fölött létesítettek.

Az összesen hat db, de jellegzetes Árpád-kori cserep közül négy barna, egy barnásszürke és egy szürke színű fazék törödéke. Kettő kavicsal, kettő homokkal és kettő kerámiázalékkal soványított. A két peremtörödéke alapján 22 cm (11.kép 1.) ill. 29 cm (11.kép 2.) szájátmérőjű edényt rekonstruálhatunk. A díszítésfajtaik közül az egymástól szabályos távolságra, sűrűn egymás alatt vízszintes vonalakkal (10.kép 18,21.), ill. szintén szabályos távolságra, de sekély, egymástól távolabb húzódó vonalakkal (11.kép 1–2.) bekarcolt mintázat figyelhető meg az edénytesten. Az utóbbihoz hasonló, de bizonytalanabb bekarcolású vonaldísz jelenik meg két másik edénytörödéken (10.kép 19–20.).

Késő középkori objektumok

3. szelvény 21/91 objektum

A nagyméretű, amorf körvonalú hulladékgyűjtőnek mintegy kétharmad része esett a feltárási területre. A gödör a felszíntől 50–60 cm mélyen jelentkezett. Legnagyobb mélységét (-60 cm) a K-i szelvényfalnál mértük. Rendkívül gazdag késő középkori kerámiaanyagot (3.kép 1–19; 4.kép 1–7,9–14; 5.kép 1–8; 6.kép 1–6; 7.kép 1–4,7; 9.kép 25–26.) és a többi objektumhoz képest (az Árpád-koriakat is beleértve) sok állatcsontot tartalmazott. Kitöltésében néhány tégladarab is előfordult.¹¹

A reprezentatív kerámialeleteket szinte kizárólag nagyméretű edénytörödékek jelentik.

A legnagyobb számban a fazekakból származó oldaltörödékek vannak jelen, melyek anyaguk szerint négy csoportba oszthatók:

1. Világosbarna, néha sárgásbarna, jó iszapolású, jó égetésű, közepes vagy vékonyfalú edényekből. Általában homokkal soványítottak, felületük sima vagy kissé érdes, sokszor kvarcsemektől csillog. Gyakran megfigyelhetők a finomabb vagy erőteljesebb korongolás nyomai; kívül csak az előbbiek, mintegy díszítő hatást keltve. Díszítőmotívumként a sekély, szabályos vonaldísz jelenik meg egy ízben, alatta ugyanilyen

jellegű hullámvonal. Egy pici töredéken két sorban egymás alatt balra dőlő, szabályos, alacsony hullámvonalas minta figyelhető meg. A cserepek döntő többsége díszítetlen.

2. Az előbbi csoportéval megegyező jellegű oldaltöredékeket soroltuk ide. Az eltérés annyi, hogy az idesorolt cserepek olyan fazekakból származnak, melyeken a használat során égésnyomok keletkeztek és sok esetben kormosak. Díszítésként a korongolás során behúzott sekély, egymás alatt sűrűn elhelyezkedő hornyolatok (besimitott vonalak) említhetők.
3. Mindössze két cserepet soroltunk ide. Kívül barna, belül fekete színű, jó iszapolású, jó égetésű, közepes falvastagságú, kissé érdes felületű, díszítetlen darabok.
4. Az eredetileg is szürke vagy fekete, homokkal vagy apró kavicsal soványított fazekak oldaltöredékei alkotják ezt a csoportot. Több darabon nyomokban megmaradt a korom, egy edény belső oldalán vastag rétegben. Két díszített cserép fordul itt elő: az egyik három sorban körbefutó sekély, keskeny vízszintes vonaldísz látható, a másikon a hasat egy körbefutó vízszintes horony választja el a nyaktól.

A fazékperemek a tábláinkon közöltekén kívül még tíz edényhez tartozhattak. Színük általában barna és ennek a világosabb és sötétebb árnyalatai, három db azonban téglavörös színű edényből származik (3.kép 14.19; 4.kép 4.) és mint a hasonló színű oldaltöredékek, általában homokkal soványítottak. Akad köztük azonban néhány kerámia-örleménnyel soványított darab is, de kavicsal soványított (közülük az egyik durva, nagy darabokkal) még kevesebb. Fekete vagy szürke színű cserép egyáltalán nem fordul elő. A perem alatt megmaradt részekben a korongolás folyamán létrehozott sekély, a has felső részét, vagy az egész edényttestet beborító besimitott vonalakat alkalmaztak díszítésként. A fazekak szájmérete 15–22 cm között változik. A peremek kiképzése változatos: alig találunk köztük két hasonló darabot. Lényegesen tagoltabbak, mint az Árpád-koriak, de még sok közös vonást fedezhetünk fel köztük. A perem belső oldalán kifejezetten a fedő tartására behúzott hornyolatot még nem találunk egy darabon sem.

Az ábrázoltakon kívül 37 db, fazekakhoz tartozó aljtöredék került itt elő. Világosbarna, finoman iszapolt, általában homokkal soványított, kvarcsemektől gyakran csillogó, jó égetésű (a törésfelület sosem fekete!) edényekből származnak. A felület ritkán érdes, a sima tapintás jellemző. A belső oldalon gyakran látszanak a korongolás során keletkezett hornyolatok. Korongról levágott példányok. Külső oldalukon többnyire korom- vagy égésnyomok mutatkoznak. A fenékátmérő 7–13 cm között határozható meg. Legnagyobb számban az 5 cm fenékátmérőjű példányok vannak jelen. Anyagukban természetesen megegyeznek a fentebb leírt oldal- és pe-

remtöredékekével.

A két kiegészíthető fazék magassága: 11 cm (7.kép 4.), ill. 29 cm (7.kép 7.).

A főzedények közé sorolható fedőket egyetlen, kiegészíthető példány képviseli (7.kép 1.). A barna, kavicsal soványított, a fazekakhoz hasonlóan kormos, égett fedő peremátmérője 12 cm.

A 21/91 objektum anyagában előforduló korszokhoz, ill. kancsókhöz¹² tartozó töredékek legalább tizenhárom edényhez tartoznak, tábláinkon kilencet mutatunk be (4.kép 3.9,¹³ 6.kép 1–6; 7.kép 2.). Mindegyikük világosbarna, többnyire homokkal (két esetben kerámiazalékkal és egy esetben kavicsal) soványított, jó iszapolású, jó égetésű, kifejezetten finom tapintású, kvarcsemektől csak kissé csillogó felületű edény darabja. Néhány esetben mérhető a szájmérete: 3,5–12 cm közötti értékek mutatkoztak. Szinte minden esetben a fülön találjuk a díszítést. Legtöbbször a fenyőág- vagy fenyőágszerű díszítés bukkan fel a fülön hosszanti irányban (6.kép 1–2.6.). Vízszintesen bevágdosott mintázat (4.kép 9.= 7.kép 2.) és hosszanti irányban bevágott, beszaggatott minta (6.kép 4.) egyaránt előfordul. Két korszófülön bebökődött pontokból áll össze a díszítés (6.kép 3.5.). A vékony edényfal, a nagyon finom kidolgozás (a leletanyag legfinomabban kivitelezett edénye!) és a forma alapján (ti. ezen a darabon látható egyedül a kiöntőcső nyúlványának kezdete¹⁴) a kancsókhöz soroltuk azt a peremtöredéket (peremátmérő: 12 cm), melyet a has kezdeténél két sorban sűrűn egymás alatt apró fogasrék-mintával díszítettek (4.kép 3.).

A korszok és kancsók mint folyadéktároló edények után vesszük számba azt a két pohár-, vagy inkább kupatöredéket, mely szintén ebben az objektumban került elő (5.kép 2; 7.kép 3.). Mindkettő aljtöredék (fá: 6 cm). Világosbarna színűek, az előbbi homokkal, az utóbbi kerámiazalékkal soványított. Egyikükön enyhe kormozódás nyomai láthatók (5.kép 2.). A nagyobb töredéken (7.kép 3.) megfigyelhető, hogy az oldal többszörösen bordázott, a bordák közül kettő ferde bemetszésekkel átvágott és az edényke felfelé kissé tölcésesedik.

13. szelvény 34/92 objektum

A felszíntől -25 cm-re észlelt szabálytalan körvonalú késő középkori hulladékgödröt egy neolitikus kori hasonló objektumba ásták bele.¹⁵ Kerámialeletek mellett kevés állatcsontot tartalmazott.

A fazekakból származó töredékek között egy db peremtöredék fordul elő: fekete, homokkal soványított, közepes falvastagságú edényből. A kívül megvastagodó perem belső oldalán horony fut körbe. Pá: 12 cm. A négy oldaltöredék hasonló anyagú, közülük három barna, egy szürke. Az egyetlen aljtöredék sárgásbarna, kerámiazalékkal soványított, külső felülete kissé érdes. Korongról dróttal levágott edényből származik. Fá: 7 cm.

16. szelvény 41/92 objektum

A szelvény ÉNy-i sarkában -25–30 cm-en bontakoztak ki a 41/92 objektum szelvényünkbe eső részének körvonalai. A 73 cm mély objektum tetejét átégett tűzhelydarabok és késő középkori cserepek fedték kb. 15 cm vastagságban. A gödörmélyítés során a hamus, sötét-szürke színű betöltésben nagyon kevés kerámia (9.kép 10,12–22,24.), egy vascsat (9.kép 23.) és néhány állatcsont-töredék került elő. Faszén és patics egyáltalán nem volt a többi gödörkitöltésnél világosabb színű földben.

A kerámialeletekre jellemző, hogy a nagyon apró cserepek többségében világosbarna, homokkal, apró kavicsokkal vagy kerámiazúalékkal soványított, jó égetésű, vékonyfalú fazekak oldaltöredékei. Külső oldaluk általában kormos, vagy égett. Néhány darab belső oldalán a korongolás nyomán keletkezett erős bordák figyelhetők meg. A hét db aljtöredék ugyanilyen jellegű, a korongról dróttal levágott edényekből való. Fá: 9–15 cm között.

A fazekakból származó peremtöredékek (9.kép 10, 12–15,17–22,24.) anyagukban és színükben természetesen megfelelnek az oldal- és aljtöredékeknek: színük a barna-világosbarna-szürkésbarna határok között adható meg és ami a soványító anyagot illeti: néhány darabban több a kerámiazúalékkal, mint a homokkal soványított edénytöredék (kavicsos soványítású nincs közöttük). A külső oldalukon megvastagodó, szögletes vagy lekerekített, belső oldalukon tagolatlan peremek átmérője 13–20 cm között változik.

Az objektum anyagában egy korsótöredék is került elő: barna, kerámiazúalékkal soványított, külső oldalán két erős horonnyal tagolt, 6 cm szájátmérőjű edény peremtöredéke (9.kép 16.).

16. szelvény 56/92 objektum

A szelvény DK-i sarkában nyitott rábontásban -25 cm-en jelentkezett a szabálytalan alakú, 50 cm mély hulladékgyödr, sárgásbarna színű betöltésében kevés késő középkori lelettel.

A néhány darab sárgásbarna-barna színű cserép homokkal soványított, vékonyfalú. Egyes esetekben a felület a kvarcsemektől jellemzően csillog. Két esetben figyelhetünk meg a külső oldalon koromnyomokat.

Egyébként a szelvény mélyítése során – mint már utaltunk rá – Árpád-koriak társaságában késő középkori kerámia-töredékek is kerültek itt elő (9.kép 1–9.). Ezek egy téglavörös (9.kép 6.) kivételével barna színűek, homokkal vagy kerámiazúalékkal soványított 13–22 cm szájátmérőjű fazekak peremtöredékei. Egy darabon fordul elő díszítés: a válltól lefelé sekély hornyolás (9.kép 9.).

Egy anyagában a fentieknek megfelelő kúpos fedő fo-

gógombos darabját említjük még (9.kép 8.).

17. szelvény 44a/92 objektum

Ez az objektum tulajdonképpen különböző korú (ős-kori és középkori) településnyomokból álló nagyméretű gödörkomplexum (44/92) része, t.képp egy késő középkori gödörészlet bizonytalan körvonalakkal. Benne kevés és apró kerámiadarab került elő.

Jellemzően világosbarna-barna színű, homokkal, néha apró kavicsal soványított edényekből származnak a kerámialeletek. A peremtöredékek egyszerűek, külső oldalukon megvastagodnak, egyes esetekben profiláltak. Egy perem körben ujbenyomással tagolt. A fedő számára nincs kiképzett horony. Az oldaltöredékek általában barna anyagszínű edényekből származnak és a használat során az égés következtében szürkék lettek. Külső oldaluk néhány esetben fekete foltos, vagy kormos. Egy oldaltöredék hornyolással (bordázással), egy másik két sorba rendezett magas, hegyesedő hullámvonalakkal díszített. Az ugyanilyen anyagú aljtöredékeken megfigyelhető a korongról történt levágás nyoma.

Itt került elő egy sárgásbarna és egy szürke gombos fedő darabja. Az utóbbi belső oldalára ráégett a korom.

Szintén itt találtuk meg egy világosbarna kályhacsempe szélének töredékét.

17. szelvény 52/92 objektum

A Ny-i szelvényfalnál kb. -30 cm-en észleltük ennek a hulladékgyödörnek a jelentkezését. Belőle csak egy viszonylag kis részlet esett a feltárási területre. A 115 cm mély objektumban kevés késő középkori kerámiát találtunk; alján egy téglatöredék feküdt.¹⁶ Itt került elő egy Árpád-kori edény oldaltöredékéből készült, kettétört orsókarika egyik fele is (11.kép 5.).

Az objektum korát a barna színű, gyorskorongon készült, homokkal soványított, jó minőségű késő középkori cserepek határozzák meg. Köztük a legnagyobb fazéktöredék kívül-belül égett. A világosbarna fedőtöredéken szintén láthatók a használat során keletkezett vörös égés- és koromfoltok. A fedőgomb letört. Az említett Árpád-kori cserépből készült fél orsókarika mellett még egy kopott, érdes felületű, apró kavicsal soványított Árpád-kori cserép is volt a leletek között.

8–9–10–11–12, 19. szelvény

A szintén önálló munkahelyet képező szelvénytörzs területén a felszíni humuszréteg eltávolítása során -35 cm-ig őskori cserepekkel vegyesen sok késő középkori kerámia-töredék került elő, de a feltárás során önálló objektum e területen ebből az időszakból nem jelentkezett.

A leletanyag értékelése

Árpád-kor

Az Árpád-kori kerámia elemzésére vonatkozó szakirodalomból levonható tanulságokat legutóbb Jankovich B. Dénes foglalta össze és egészítette ki az Árpád-kori Fenék falu ásatásai során előkerült leletanyag értékeléséből nyert adatokkal (JANKOVICH 1991, 190–192).

Fenék falu 12. század közepétől a 13. század közepéig datált,¹⁷ selejtezés után megmaradt leletanyagában a legtöbb cserép fazekakból származó perem- és oldaltöredék (JANKOVICH 1991, 191–192).

A gellénházi leletanyagra ez szinte kizárólagosan mondható, ugyanis egyetlen cserépbogrács-töredéken (9.kép 11.) kívül valamennyi kerámiatöredékünk kézi-korongon készült fazekakból származik, még a szintén egyetlen, késő középkori objektumban talált, Árpád-kori edény oldalából készített orsókarika-darab is (11.kép 5.). Mint említettük, a fazekak közül csak egy volt kiegészíthető (7.kép 5.).¹⁸

Az edények anyagáról általánosan megállapítható, hogy legtöbbjük színe barna vagy ennek változatai (világos- ill. szürkésbarna). Szürke és fekete színű lényegesen kevesebb került elő. Soványítóanyagként a homok, az apró kavics és a kerámiazúzalék egyaránt előfordul, ritkán kombinálva is. Többnyire közepes minőségű, közepes falvastagságú darabok. A hurkatechnika alkalmazását és az aljrész külön darabból történt kialakítását néhányszor szintén megfigyelhetjük.

A fazékperemek egyszerűek: belső oldalukon tagolatlanok, kívül általában kissé megvastagodnak, szögletesednek vagy lekerekítettek, gyengén tagoltak. A szájtátmérő 14–34 cm között változik.

Leggyakoribb díszítőelem a fogaskerek-minta, a bekarcolt egyenes és ritkábban hullámvonal. Egyes esetekben sűrű, sekély hornyolást találunk az edény hasán. A zömök, kiegészíthető fazékon (7.kép 5.) egymástól szabálytalan távolságra bekarcolt csigavonal e díszítésfajta meglétét igazolja.¹⁹

A díszítőmotívumok között nagyon ritka a ferde körömbenyomkodás (bevagdalás) és a befésült hullámvonaldísz.

Hat edényaljon találtunk fenékbélyeget. Közülük két-öt sokküllős kerék (1.kép 16; 7.kép 6.), egy kör alakú keretbe foglalt rövid szárú kereszt (1.kép 7.), a többi mintázata nem vehető ki pontosan.

Az Árpád-korban jellegzetes fenékbélyegekről Holl I. megállapította, hogy ekkor sem általános a használata, alkalmazásának vagy elhagyásának oka még ismeretlen (HOLL 1956, 185). Jankovich B.D. összegyűjtötte a Fenék falu kerámiaanyagában előforduló fenékbélyegek párhuzamait és megállapította, hogy pl. a „sok küllős kerék meglehetősen gyakori fenékbélyeg nemcsak a Kárpát-medencében, hanem pl. Cseh-Morvaországban

is.” Eredményeit összegezve leszögezi, hogy a fenékbélyegek hazai és külföldi párhuzamai az Árpád-kor teljes időszakára kelteznek a fenékpustjai telepet (JANKOVICH 1991, 192).²⁰

Ugyanezt mondhatjuk a cserépbográcsok vonatkozásában is (JANKOVICH 1991, 190).

A fenti jellemzők és a tipológiában észlelhető ellentmondások miatt telepünk korai szakaszát az Árpád-koron belül egyelőre nem tudjuk pontosabban datálni. Figyelemre méltó azonban egy, az ásatás területén korábban végzett terepbejárás során talált *friesachi denar*,²¹ annál is inkább, mivel ez a leletípus ritkán jelenik meg az Árpád-kori faluásatások anyagában.

Késő középkor

A késő középkori kerámiaanyagban már nemcsak fazekak, hanem fedők, korsók, kancsók, kupák is előfordulnak, valamint két tál töredéke. A gyorskorongon készült edények jellemzőit a fenti sorrendnek megfelelően foglaljuk össze. Előljáróban leszögezzük, hogy egyetlen mázas vagy festett díszű edénytöredéket sem találtunk.

A fazekak – az Árpád-koriakhoz hasonlóan – csaknem kizárólag barna, világosbarna, sárgásbarna, sötétbarna színűek; az első kettő tekinthető jellemzőnek. Mindössze négy téglavörös színű fazéktöredéket találtunk (3.kép 14,19; 4.kép 4; 9.kép 6.). A fazekak többsége homokkal soványított, kevesebb a kerámiazúzalékkal és még kevesebb az apró kavicsal soványított edényből származó cserép. A soványítóanyagok kombinálását egy esetben sem lehetett megfigyelni. Az edényfelület a kvarcsemektől gyakran csillog. Jó égetésűek. A fazekak szájtátmérője 13–22 cm között mozog, a fenéktátmérő pedig 7–13 cm között. A megnyúlt testű fazekak legnagyobb szélességüket a vállvonalon érik el (5.kép 1,4,7; 7.kép 7.). A fazekak egyetlen díszítésmódja az egész edénytestet, ritkábban csak a has felső részét borító, a korongolás során behúzott sekély hornyolás.

A datáláshoz a legtöbb segítséget az edények anyaga, formája és a készítés technikája mellett a peremek kiképzésének módja nyújtja.

A kihajló fazékperemek belső oldala ritkán hornyolt (3.kép 12,15.), tehát a hagyományos fedővel történő letakarásra nem alkalmas. Ugyanakkor külső oldaluk meglehetősen változatosan tagolt: a perem megvastagított része lekerekített (4.kép 5,10; 7.kép 7.), szögletesedő (3.kép 6–10; 9.kép 21.), háromszög-átmetszetű (3.kép 4,11; 9.kép 2,20.), bordával tagolt (3.kép 3,12, 15,17; 4.kép 1,6,8; 7.kép 4; 9.kép 5–6,14–15,17,21,24.), vagy a fentiek kombinációja. Fazekaink pontos formai analógiáit a szakirodalom alapján nagyon nehéz lenne megadni, de a legnagyobb hasonlóságot a Gyepükaján melletti Nagykeszi 15. század második felére – 16. század első felére (HOLL-PARÁDI 1982, 189. 13.ábra és

194), Sarvaly hasonló korszakba tartozó (HOLL–PARÁDI 1982a, 111. és Abb.42–45, Abb.53.) és Szentmihály falu 15. század végére – 16. század elejére datált (HOLL 1987, 163. és 4–5.kép; HOLL 1990, 4.kép jobbra lent) kerámialeletei mutatják.²²

A fazekak mint főzöedények után indokolt a fedők tárgyalása: késő középkori objektumainkban kettő került elő (7.kép 1; 9.kép 8.). A fazekakhoz hasonlóan mindkettő kormos, égett, eredetileg barna színű, a kiegészíthető (7.kép 1.) kerámiazúzával, a másik homokkal soványított. Az előbbi meglehetősen érdes felületű, peremátmérője 12 cm. A késő középkor folyamán általánossá vált kúpos változatot (PARÁDI 1958, 158; HOLL–PARÁDI 1982a, 98.) képviselik. Kiegészíthető példányunk széle ferdén levágott; vele párhuzamosan kidomborodó bordadísz fut körbe. Még egy ilyen látható a már erősen összeszűkülő részen. Sarvaly 15. század 2. felére – 16. század első felére datálható leletanyagában a vörös színű kúpos fedők egyenes vagy ferdén levágott peremmel nagy számban fordultak elő (HOLL–PARÁDI 1982a, 98).

A folyadéktároló edények közül a korszok, ill. kancsók meglehetősen magas számban képviseltek kerámialeleteink között (4.kép 3,9; 6.kép 1–2,5; 9.kép 16.). Három esetben csak a korszóhoz tartozó fültörödékek utal ennek az edénytípusnak a meglétére (6.kép 3–4,6.). Két sötétebb árnyalatú kivételével (6.kép 6; 9.kép 16.) valamennyi világosbarna színű. Többségük homokkal soványított, kevesebb a kerámiazúzával (6.kép 25; 9.kép 16.) és egy darab a kavicsal (6.kép 4.) soványított edény. A korszok felülete csaknem mindig érdes. Minősége alapján kiemelkedik egy kancsótörödékek, mely homokkal soványított, kiváló iszapolású, ugyanilyen égetésű, nagyon finom minőségű edényből származik (4.kép 3.): a perem a külső oldalon kissé megvastagított, lekerekített és az egyik oldalon kiöntőcsőre csúcsosodik. A korszok részben a széles szájú változatot képviselik (6.kép 2; 9.kép 16.). Az utóbbi két darab bordázott nyakú. A fül az analógiák tanúsága szerint közvetlenül a perem alatt indult és a has felső részén támaszkodott az edénytestre; a füllel szemközti oldalon helyezkedett el a kiöntőcső (HOLL–PARÁDI 1982a, 99. és Abb.47,1; HOLL 1987, 4.kép 3, 5.kép 4.). Az ábrázolt kancsótörödéken (4.kép 3.) a has indításánál két sorban szorosan egymás alatt apró fogaskerek-minta látszik. Egyéb díszítésről a töredékek alapján csak annyiban beszélhetünk, hogy minden korszok füle – az orsós szájúaké is – díszített: bevagdalt fenyőágmintát (6.kép 1, 2/?, 6), bevagdalt egyeneseket és szakaszokat (4.kép 9; 6.kép 4.), valamint bebökődött pontokat (6.kép 3,5.) alkalmaztak. Az orsós szájú variánsnál (4.kép 9; 6.kép 1,5.) a meredek falú szájrész alatt éles borda fut körbe. A fül ennek magasságában kezdődik és a has felső részére támaszkodik. Az említett bordán kívül egyszer figyelhetünk meg díszítést: a has felső részén, ahol a fül lent az edénytesthez csatlakozik, szín-

tén borda fut körbe. Kevésbé éles és szabálytalan benyomkodásokkal tagolt (6.kép 5.).

Megállapíthatjuk, hogy korszokink legközelebbi analógiáit is Sarvaly és Szentmihály 15. század 2. felére végére – 16. század első felére datált leletei között találtunk meg.

A korszok mellett asztali edénynek számító ivóedények két példánnyal képviseltek anyagunkban (5.kép 2; 7.kép 3.). Vastag faluk miatt nem pohárnak, hanem inkább kupának nevezzük őket. Anyagukban és technikájukban megfelelnek a többi késő középkori edénynek. Pontos párhuzamukat nem ismerjük, de ez nem is meglepő, ha számításba vesszük, hogy a késő középkorban „szinte vidékenként más-más formájú cseréppoharakat készítettek” (FELD–GERELYES 1985, 173).

A tál a késő középkori faluásatások, de a várak, kastélyok, városi épületek leletanyagában is ritka edénytípus, így nem váratlan, hogy Sarvalyon is csak néhány darabbal képviselt (HOLL–PARÁDI 1982, 192). A gellénházi leletanyagban két olyan töredéket találtunk, melyeket tálakhoz tartozónak tarthatunk (3.kép 13,18.). Mindkettő barna, homokkal soványított, az első kifejezetten jó minőségű, a második gyengébb kivitelű, vastagabb falú. A 3.kép 13-on látható kónikus tál pereme háromszög-átmetszetű, melynek alsó része ferde, egyenletes bevagdolásokkal díszített. Alsó része hiányzik; szájmérete: 14 cm. A másik tál (3.kép 18.) profilja szinte teljes, csak peremének felső része hiányos. Szintén kónikus, az alja felé egyenes falúvá válik. Peremének alsó részén egymástól szabálytalan távolságokra bebökődött pontdíszítést találunk. A perem alatt egy keskeny sáv kihagyása után befesült hullámvonal-dísz alkalmaztak. Szájmérete megegyezik a fenékátméretével: ca. 12 cm.

Táltörödékeink pontos megfelelőit nem találtuk, de anyaguk, kidolgozásuk és előkerülési helyük (21/91 obj.) alapján az eddig tárgyalt késő középkori anyaggal egykorúak.

A Gellénházán előforduló késő középkori edénytípusok elemzése során a legjobb párhuzamokat a dunántúli késő középkori leletanyagban a 15. század második felére végére – 16. század első felére datált leletanyagokban találtuk meg. A leleteink között meglévő egyszerűbb kivitelű, sokszor csak kevésbé tagolt peremű, általában díszítetlen edények talán arra engednek következtetni, hogy inkább a 15. század első feléből származhatnak azok az objektumok, melyekben előkerültek. Ezt támaszthatja alá az a tény is, hogy a hulladékgödrök anyagában egyetlen mázas cserép sem fordul elő.²³

Történeti adatok

A Gellénháza Városrét nevű határrészében fekvő lelőhelyünk közelében a mai napig élő topográfiai elnevezések külterületen a Budai-hegy, a Budai-hegyi-út, a

Budai-hegyi-oldal, belterületen a Budai-szer és a Budai-kút (Zala megye 1964, 174–175). Ezek alapján felvetődik a kérdés, hogy miért kapták az említett elnevezéseket ezek a területek.

Elsőként a kartográfiai adatokat vizsgáljuk meg.

A rendelkezésünkre álló legkorábbi térkép Tomaszich J. 1792-ből származó térképe,²⁴ melyen Gellénházától É-ÉK-re található egy Kisbuda nevű falu.

Holub J. szintén az 1792-es térképre hivatkozva azt írja, hogy egy Kisbuda nevű helységet „Gellénháza mellett Ny-ra” tüntettek fel (HOLUB III, 124).

Gönczi F. a 20. század elején Gellénháza felső részére írja, hogy Kisbudának hívják (GÖNCZI 1914, 55).²⁵

Mindelhez képest a Budai- kezdetű, topográfiai elnevezéseket a mai Gellénháza K-i határában és a kapcsolódó belterületi részekben találjuk.

A fenti bizonytalan, ill. ellentmondásos információk alapján nem tudjuk elhelyezni a térképen Kisbuda falut. Lokalizálásánál, mivel középkori határjárások nem állnak rendelkezésünkre, egy 1837-ben végzett határjárás dokumentációja nyújt segítséget.²⁶

Eszerint Bak és Kisbuda helység, valamint Kökényes-puszta²⁷ hármast alkot: a „felső Kökényesi Puszta, a Keleti Baki, a Nyugotti pedig Kis Budai” határpont. E ponttól D-i irányban húzódik a határ „Nemes Móri György fölgyc végiben. Kis Budai Szöllő Hegy Gyepüjének Napkeleti sarkánál” továbbhaladva a „Baki erdő és Kis Budai szántó földek között vezető régi szekér Ut” mentén egészen addig, míg a „Baki Helységgel eddig határozott Kis Budai Helység határának Gellénházi Helység Határa elébe jöven, három Határok megütköznek...”, tehát Gellénháza nemcsak Ny-i, hanem D-i szomszédja is volt Kisbudának. Az 1837-es határjárás tovább követi az akkori Gellénháza és Bak határvonalát, majd Gellénháza és a vele D-ről szomszédos Lickó határára folytatódik.

Összefoglalva: a Bak, Kisbuda és Kökényes-puszta hármast alkotó határhalmától a Bak, Gellénháza, Lickó hármast alkotó határhalmáig D-i irányban húzódó határvonal gyakorlatilag megegyezik a Gellénháza és Bak között húzódó mai határral; ill. Gellénházával D-ről ma is Lickó, azaz Lickóvados határos. A különbség annyi, hogy ahol 1837-ben még Kisbuda határát említették, ma már Gellénháza határa húzódik, azaz Kisbuda falu határa nyilvánvalóan beolvadt Gellénházába.²⁸ (12.kép 10)

A határjárásból nem tudunk meg semmit Kisbuda helység lakosságára vonatkozóan, de figyelemre méltó, hogy Gellénháza helység részéről ugyanazok a szemé-

lyek vettek részt a határjárásban, mint Kisbuda részéről.²⁹

A 19. század második feléből származó térképeken már nem jelölik Kisbudát, sem önállóan, sem Gellénháza határain belül ezen a néven.³⁰ A bevezetőben említett Budai- kezdetű mai topográfiai nevek viszont őrzik emlékét Gellénházán. A ma is Budai-szernek nevezett belterületi résztől a baki határig, amely területre ásatásunk is esik és amely területen a középkor különböző szakaszaiból ma is gyűjthetők cserepek a felszínen, nyúlhatott a középkori falu.³¹

Tehát: Kisbuda falu K-i szomszédja Bak, D-i és Ny-i szomszédja pedig Gellénháza volt 1837-ben és ezt az állapotot nagy valószínűséggel visszavetíthetjük a késő középkorra, mivel ennek a kartográfiai adatok után megvizsgálható okleveles adatok sem mondanak ellent.

Kisbuda az Árpád-kortól a 15. század második feléig régészeti leletanyaggal bizonyíthatóan lakott falu volt. Az Árpád-korból a falura vonatkozó írott forrással egyáltalán nem rendelkezünk.

A falu neve 1403-ban tűnik fel először, majd 1407-ben és 1411-ben találkozunk vele (HOLUB III, 124). Az 1513.évi adólajstromban Kisbuda Mindszent és Nagylisztkó között, majd az egytelkes nemesek jegyzékénél Kökényes és Gellénháza között szerepel.³² Utána közvetlenül Nagylisztkó, Várfölde és Kislisztkó következik (HOLUB III, 124).³³

Csánki D. szintén egy 1513-ból származó adat alapján említi „KysBwda” nevét (CSÁNKI 1897, 39).

A fentiekből az derül ki, hogy Kisbuda É-ről D felé haladva Kökényes, Mindszent, Gellénháza, Várfölde, Nagylisztkó és Kislisztkó körzetében feküdt.³⁴ Így tehát az okleveles adatok kiegészítik topográfiai ismereteinket.

Az általunk ismert 18. és 19. századi szórványos forrásokból nem tudjuk pontosan kideríteni, milyen okok vezethettek Kisbuda falu sorvadásához, majd területének Gellénházába történt beolvadásához, ill. ez utóbbi esemény idejét sem lehet pontosan megadni.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az eddigi, az Árpád-, majd a késő középkori, immár Kisbudával azonosított falu területén, ill. annak csak kis hányadán végzett ásatásokból származó késő középkori régészeti leletanyag az első ismert írásos források keletkezésének idejére és az azt követő évtizedekre datálható, így mintegy összekötő kapocsként értékelhetjük köztük és a későbbi levéltári források között.³⁵

Jegyzetek:

- ¹ A helyiek elbeszélése szerint a ma már jelentéktelennek tűnő Gellénházi-patak századunk közepén még malmost hajtott.
- ² A neolitik és rézkori leletanyag feldolgozása folyamatban van, közlésekre a későbbiekben kerül sor.
- ³ A 6/91 és 18/91 sz. neolitik és a 20/91 sz. rézkori objektumot.
- ⁴ Az objektum fölött -15–30 cm-en kerültek elő a 12.kép 2–5. vastárgyai; a szelvény egyéb részein pedig a 12.kép 1,6. vastárgyai.
- ⁵ Az állatsontok között kalcinált töredékek is előfordultak. Ezek az Árpád-kori objektum által bolygatott neolitik, ill. rézkori hulladékgödörök anyagához is tartozhattak, ellentétben a nem kalcinált csontokkal. Utóbbiak ugyanis az említett őskori időszakokból nem maradtak fenn a talaj összetétele miatt (HORVÁTH L. 1990, 27; SIMON 1993, sajtó alatt), így ezek biztosan az Árpád-kori leletanyaghoz tartoznak.
- ⁶ Ez a fazekakra mint főzőedényekre általánosan jellemző leletanyagunkban, ezért ezt a későbbiekben külön nem feltétlenül említjük.
- ⁷ Dedinszky János meghatározása, amit ezúton is köszönünk. Őz- ill. szarvaskoponyák előfordulásához a középkori Magyarországon ld. legutóbb: VÖRÖS 1991, 183. és 35.lábjegyzet, további irodalommal.
- ⁸ A kavicsal soványított edények külső felülete is lehet sima tapintású.
- ⁹ Az ép, kissé trapéz alakú téglák méretei:
 1. h: 28,5 cm   2. h: 27,0 cm
 sz: 17,0 cm   sz: 16,0 cm
 v: 5,6 cm   v: 6,0 cm
- Négy darab erősen átégett téglatöredék közül háromra jellemző a magas pelyvatartalom. Töredékes voltuk miatt csak a vastagságuk tekinthető jellemzőnek: 5,5–5,6 cm. Innen származik még három másik téglatöredék, melyekre – az ép példányokhoz hasonlóan – nem jellemző a sok pelyva hozzáadása. Ezeknél szintén csak a vastagság adható meg jellemző méretként: 5,3–5,8 cm.
- ¹⁰ Az itt előkerült tégladarabokat a következőképp csoportosíthatjuk:
 Egy erősen átégett, vörös színű, felül fekete foltos, kevés pelyvát tartalmazó téglát három töredékre. A téglát egyik széle sorjás. Vastagsága: 5,7 cm.
 Két darab szürkésbarnára, ill. barnásfeketére égett, erősen pelyvás téglatöredék. Egyikük széle sorjás. Vastagságuk: 5,5 cm, ill. 5,8 cm.
 Egy darab kevésbé égett, pelyvás téglatöredék. Vastagsága: 5,6 cm.
 Egy darab szürke, pelyvát nem tartalmazó téglátöredék. Egyik széle sorjás. Vastagsága: 6,0 cm.
- Egy kevésbé égett, pelyvás téglátöredék. Vastagsága: 5,6 cm.
- ¹¹ Az egyik erősen átégett, kívül barna, belül fekete, vörös foltos, pelyvát nem, de kavicsokat tartalmazó, két hosszanti oldalán különböző vastagságú téglát méretei: szélessége: 12,5 cm, vastagsága az egyik oldalon 5 cm, a másik oldalon 6 cm, töredékes hosszúsága: ca. 10 cm.
- ¹² A max. 10 cm szájátmérőjű darabokat korsó-, az ennél nagyobbakat kancsótöredékként határoztuk meg.
- ¹³ Ez utóbbi darab azonos a 7.kép 2. rajzának egy részével. A rajz a nyaktöredék előkerülése előtt készült.
- ¹⁴ Ez, sajnos, a közölt fényképen nem vehető ki.
- ¹⁵ Az utóbbi önálló számot nem kapott (hasonló a helyzet az 5. szelvény 16/91 obj. esetében).
- ¹⁶ Méretei: szélesség: 16,5 cm
 vastagság: 5,5 cm
 töredékes hosszúság: 13 cm.
- ¹⁷ Melyben azonban megvannak a 10–11. századra utaló formák és díszítések, valamint a tipikus, 13. századra utaló leletek is (JANKOVICH 1991, 192.).
- ¹⁸ Megállapításainkat a teljes, nem selejtezett leletanyag alapján tesszük, miként alább, a késő középkori kerámia esetében is.
- ¹⁹ Sok esetben a töredék kis mérete miatt nem dönthető el, hogy egyenes- vagy csigavonalú díszítésről van-e szó.
- ²⁰ A fenékbélyegeg használatát Feld I. a 15. század végén még bizonyítja: a 15. század elején, amikor az edények még mutatják a kézikorong alkalmazásának bizonyítékait és a csigavonaldíszítés is még megfigyelhető, jellemző még a fenékbélyegeg használata, sőt, a század végén készült vörös színű edényeken, melyeket nem levágtak, hanem leemeltek a korongról, szintén látszik a fenékbélyeg (FELD 1987, 267,269.). Ennek megfelelően pusztán a fenékbélyeg jelenléte alapján nem datálható egy edény az Árpád-korra (nem szűkül, hanem bővül a datálási lehetőség).
- ²¹ A denár meghatározását, amit ezúton is köszönök, Nagy Ádám (Szeged, Móra Ferenc Múzeum) végezte: Salzburgi érsekség; II.Eberhard (1200–1246) denár Friesach (1230–1240) Luschin 25.
- ²² Utóbbinál Holl I. megjegyzi, hogy a szentmihályi (Zala m.) kerámiaanyag (erős csillámos soványítás, jó izapolás, korongról levágott fazekak, barnás és sárgás színű galléros peremek – megfelelnek a gellénházi kerámia jellemzőinek) pontosabb meghatározásához más ásatások megfigyelései is szükségesek (HOLL 1987, 163.).
- ²³ A mázhasználat országos elterjedését csak a 15. század utolsó harmadától számíthatjuk (FELD 1987, 270).
- ²⁴ Göcseji Múzeum Történelmi Gyűjteménye, leltári szám: 50.06.7.

- ²⁵ Gőnczi F. a falvak tárgyalásánál D felől (Lickóvadamos irányából) közelített Gellénházához.
- ²⁶ Zala Megyei Levéltár, IV.1.t. Határlevelek. 7.kötet 290. (Határozás Baki Helység, és Kis Budai, Gellénházi, és Liczkói Helységek közt. 1837.máj.29.). A határlevelekre Kapiller Imre levéltáros hívta fel figyelmemet, amit ezúton is köszönök.
- ²⁷ Az utóbbi Bocfölde határában; ma egy szőlőhegy viseli itt a Kőkényes nevet. Kőkényes-pusztá egyébként nem azonos a Gellénházától É-ra a középkor óta máig folyamatosan élő Kőkényesmindszent faluval (HOLUB III, 428–432).
- ²⁸ Így adódik, hogy napjainkban Gellénháza K-ről Bocföldével és Bakkal, D-ről pedig Lickóvadamossal határos.
- ²⁹ ZML IV.1.t. Határlevelek. 7.kötet 290.
- ³⁰ Ld. pl. ZML Térképtára, K 478.
- ³¹ A Budai-szer a mai Petőfi S. u. környéke; a Budai-kút is itt található.
- ³² Itt Mindszent és Kőkényes Kőkényesmindszent falu részei.
- ³³ A ma Lickóvadamos nevű, Gellénházával D-ről határos falu nevééről (Lickó, Kis-Lickó = Felső-Liszko, Nagylicskó stb. és történetéről ld. MÜLLER 1971, 44–45). Várköld- és Kőkényes-pusztá a mai Bocfölde határában terül el (ZML IV.1.t. Határlevelek. 7.kötet 289. /Határlevél Baki Helység és Kőkényesi, – mégis Várköldi Puszták között.~ 836.ki august 23-án/).
- Kőkényesmindszentről és Kőkényesről ld. HOLUB III, 428–432).
- ³⁴ 1542 és 1668 között sűrűn felbukkan Kisbuda falu (legtöbbször possessio) (OL-E 158-LI.köt.8; OL-E 158-LII.köt.134,271,548,705; OL-E 158-LIII. köt. 488,553; OL-P 583.Rajky cs.l.; Zalavári Hiteleshelyi Levéltár I/1668,2084,812,1082; Zalavári Hiteleshelyi Levéltár „D” protocollum 12,29; OL-E 156 UetC 29/1.). Ezután mintegy 30 évig hiányoznak az adatok, majd egy 1700-ból származó káptalani jegyzőkönyvben Kis Buda prédi-umként tűnik fel (VML Kápt. Jegyzőkönyv XLIX.köt. 9 l. 6 sz.). 1777-ben Gellénházával együtt szerepel Kisbuda (Gelleháza cum Kisbuda, 40 ház) (OL C 99. raksz. A.100. 1777.). Az ezt követő adataink az 1837. évi határjárásból származnak. Ugyanezekben a 16. századi összeírásokban a ~'Budai' és 'Kisbuday' személynevek is sokszor előfordulnak. A számos érdekes gazdasági és birtoklástörténeti vonatkozás elemzése ebben a munkában nem lehet feladatunk. Még egy, a régészet számára is érdekes adatra azonban felhívjuk a figyelmet: 1556-ban, 1564-ben és 1565-ben nemesi kúriáról esik szó az iratokban (Zalavári Hiteleshelyi Levéltár I.1668: Zalavári Hiteleshelyi Levéltár „D” protocollum 29,12.)
- ³⁵ A kézirat lezárásának időpontja: 1993.december 17. Ezt követően 1994-ben folytattuk a feltárásokat, de ennek során újabb középkori leletek nem kerültek elő.

Irodalom:

- CSÁNKI 1897: CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. 1897.
- FELD 1987: FELD István: Keramika. In: Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. Szerk.: Marosi Ernő. 1987. 261–281.
- FELD–GERELYES 1985: FELD István–GERELYES Ibolya: Késő középkori leletegyüttes az ozorai várkastélyból (Spätmittelalterlicher Fundkomplex aus dem Burgschloß von Ozora). *CommArchHung* 1985. 163–184.
- GÖNCZI 1914: GÖNCZI Ferenc: Göcsej s kapcsolatosan Hétes vidékének összevontabb ismertetése. Kaposvár 1914.
- HOLL 1956: HOLL Imre: Adatok a középkori magyar fazekaság munkamódszereihez (Beiträge zu den Arbeitsmethoden der ungarischen Töpferi des Mittelalters). *BudRég* 17 (1956) 177–196.
- HOLL 1987: HOLL Imre: A középkori Szentmihály falu ásátása I. Az I.ház és kályhája (Ausgrabung des mittelalterlichen Dorfes Szentmihály. I. Das Haus I und sein Ofen). *Zalai Múzeum* 1 (1987) 161–177.
- HOLL 1990: HOLL Imre: A középkori Szentmihály falu ásátása II. A házak, falukép, az írásos adatok tanúsága (Ausgrabung des mittelalterlichen Dorfes Szentmihály II. Die Zeugnisse der schriftlichen Quellen, der Häuser und des Dorfbildes). *Zalai Múzeum* 2 (1990) 189–207.
- HOLL–PARÁDI 1982: HOLL Imre–PARÁDI Nándor: Nagykeszi középkori falu kutatása (Erforschung des mittelalterlichen Dorfes von Nagykeszi). *VMMK* 16 (1982) 181–202.
- HOLL–PARÁDI 1982a: HOLL Imre–PARÁDI Nándor: Das mittelalterliche Dorf Sarvally. *FontArchHung* 1982. Bp.
- HOLUB III: HOLUB József: Zala megye története a középkorban. III.kötet: A községek története. Pécs 1933. Kézirat. (Göcseji Múzeum Adattára, Zalaegerszeg)
- HORVÁTH L. 1990: HORVÁTH László András: Eine kupferzeitliche Kultstätte in der Gemarkung von Bak (Angaben zur Religion und Chronologie der mitteleuropäischen Furchenstichkeramik). *ActaArchHung* 42 (1990) 21–44.
- JANKOVICH 1991: JANKOVICH B.Dénes: Ásatások az Árpád-kori Fenék falu területén 1976–1978 (Ausgrabungen auf dem Gebiet des árpádenzeitlichen Dorfes Fenék 1976–1978). *Zalai Múzeum* 3 (1991) 185–210.
- MÜLLER 1971: MÜLLER Róbert: Régészeti terepbejárások a

- göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságai. Zalaegerszeg 1971.
- PARÁDI 1958: PARÁDI Nándor: Középkori cserépfedők (Mittelalterliche irdene Deckel). *FolArch* 10 (1958) 155–160.
- SIMON 1993: H.SIMON Katalin: Frühneolithische Kultgegenstände bei Gellénháza. 1993. Sajtó alatt. – Jelen cikk kéziratának lezárása ill. kiadása között megjelent; in: A kökortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged 1994, 53–65.
- VÖRÖS 1991: VÖRÖS István: Kutyaáldozatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon II. (Dog Sacrifices and Burials in Medieval Hungary II.) *FolArch* 42 (1991) 179–196.
- Zala megye 1964: Zala megye földrajzi nevei. Szerk.: Papp László–Végh József. Zalaegerszeg 1964.

Árpádenzeitliche und spätmittelalterliche Funde in Gellénháza–Városrét

(Mittelalterliche Funde des Dorfes Kisbuda)

In Gellénháza–Városrét wurden Ausgrabungen zwischen 1990 und 1993 (s. Anm.34!) durchgeführt. Der Fundort von günstiger Lage wurde sowohl im Neolithikum als auch in der Kupferzeit in mehreren Epochen und später in der Árpádenzeit und im Spätmittelalter besiedelt.

In der vorliegenden Arbeit wird das Fundmaterial der árpádenzeitlichen und spätmittelalterlichen, sich vorläufig in kein System innerhalb der Siedlung einpassenden Objekte (ausnahmslos Abfallgruben) untersucht, und unter Berücksichtigung der geschichtlichen Angaben wird es versucht, das spätmittelalterliche Dorf zu identifizieren, dessen Gebiet durch die Ausgrabungen erforscht wurde.

Im Laufe der Freilegungen wurden zehn árpádenzeitliche und sechs spätmittelalterliche Abfallgruben freigelegt. Über die allgemeine Beschreibung der Merkmale und des Fundmaterials der einzelnen Objekte wurde es nach der ausführlichen Analyse der Keramikfunde beider Epochen gestrebt. Unser Ziel war, einerseits die Objekte möglichst genau zu datieren und andererseits neue Informationen über das im Komitat Zala vorgekommene árpádenzeitliche, hauptsächlich aber über das spätmittelalterliche Keramikmaterial für die weitere Forschung zu liefern.

Aufgrund ihrer Beschaffenheit und des wenigen, zur Verfügung stehenden Vergleichsmaterials können die árpádenzeitlichen Funde innerhalb dieser Epoche genauer nicht datiert werden.

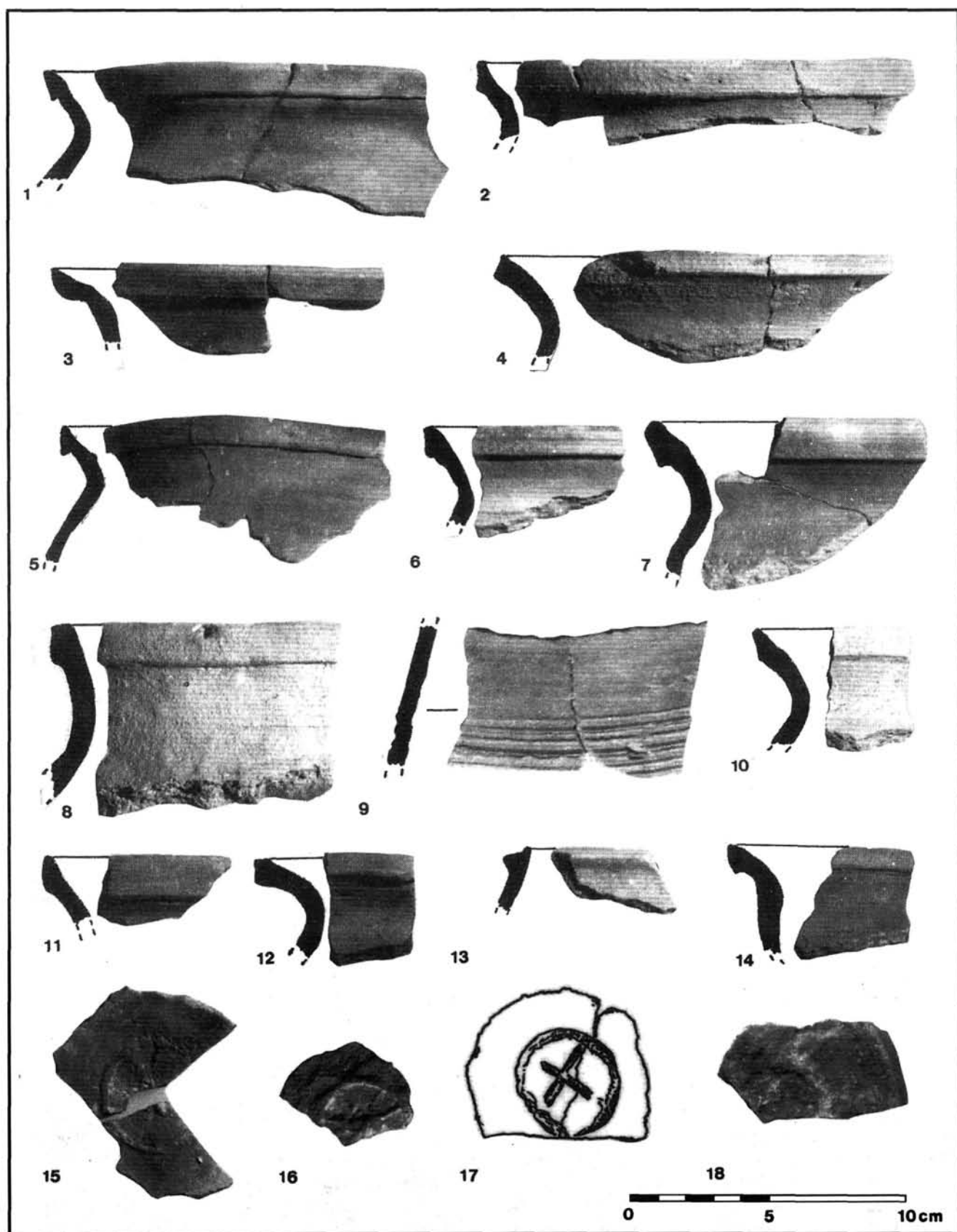
Die besten Analogien der spätmittelalterlichen Keramikfunde sind unter den, in die zweite Hälfte – an das Ende des 15. bzw. in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts datierten Funden der transdanubischen Dorfausgrabungen (Sarvaly, Nagykeszi, Szentmihály) aufzufinden. Da aber die Keramikfunde von Gellénháza etwas archaischer als diese scheinen (im allgemeinen unverzierte Gefäße mit kaum gegliedertem Rand) und da keine einzige Scherbe von glasierten Gefäßen vorkam,

sind wir der Meinung, daß die freigelegten Objekte eher aus der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts stammen können.

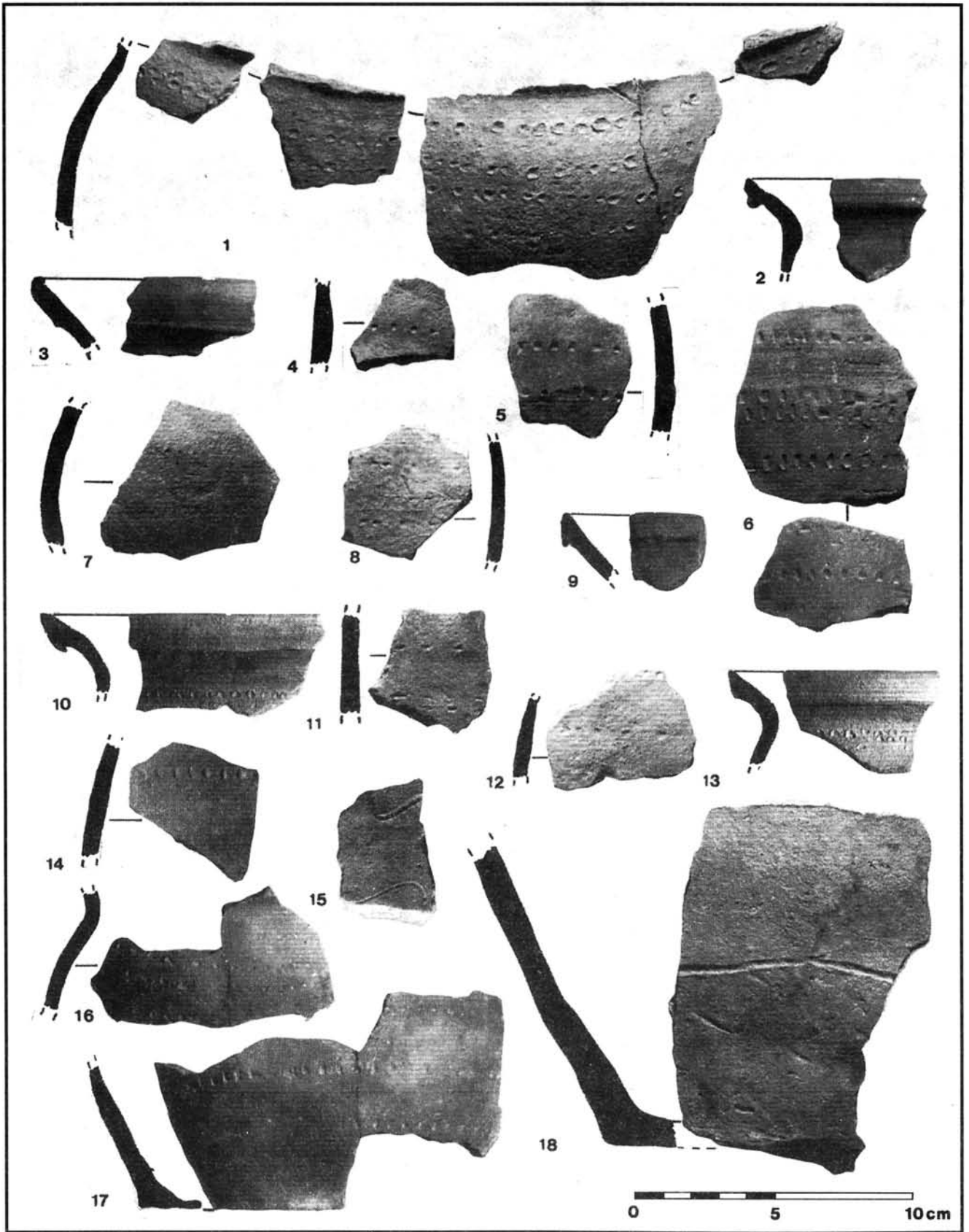
Von den, in der unmittelbaren Gegend der Ausgrabung bekannten topographischen Namen mit dem Beginn „Budai-“ ausgehend machten wir Untersuchungen, zu denen das Protokoll einer Grenzbesichtigung im Jahre 1837 die größte Hilfe leistete. Aufgrund dessen und der zugänglichen urkundlichen Belege konnte es festgestellt werden, daß die Ausgrabungen auf dem Gebiet des einstigen Dorfes Kisbuda durchgeführt wurden. Die Nachbardörfer waren Bak im Osten und Gellénháza im Süden und Westen. Schriftliche Quellen über das Dorf Kisbuda stehen uns ab 1403 zur Verfügung. Die meisten Angaben stammen aus dem 16. Jahrhundert, etwas weniger aus dem 17. Jahrhundert und aus dem 18. Jahrhundert sind nur zwei Erwähnungen bekannt. Auf den Karten aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde dieses Dorf weder selbständig noch als Teil von Gellénháza bezeichnet. Der Zeitpunkt der Verschmelzung des Dorfes Kisbuda in die östliche Gemarkung von Gellénháza kann genau nicht bestimmt werden: Soviel ist es klar, daß dieselben Personen an der Grenzbesichtigung 1837 sowohl von der Seite von Gellénháza als auch von der von Kisbuda teilnahmen.

Zusammenfassend ist es feststellbar, daß das, im Laufe der auf dem Gebiet des árpádenzeitlichen bzw. auf dem spätmittelalterlichen, schon mit Kisbuda identifizierten Dorf durchgeführten Ausgrabungen vorgekommene spätmittelalterliche Fundmaterial in die Zeit der Entstehung der ersten bekannten schriftlichen Quellen und in die darauf folgenden Jahrzehnte zu datieren ist. So kann also das von hier stammende archäologische Fundmaterial etwa als Bindeglied zwischen diesen und den späteren archivarischen Angaben bewertet werden.

Übersetzt von H.Simon Katalin

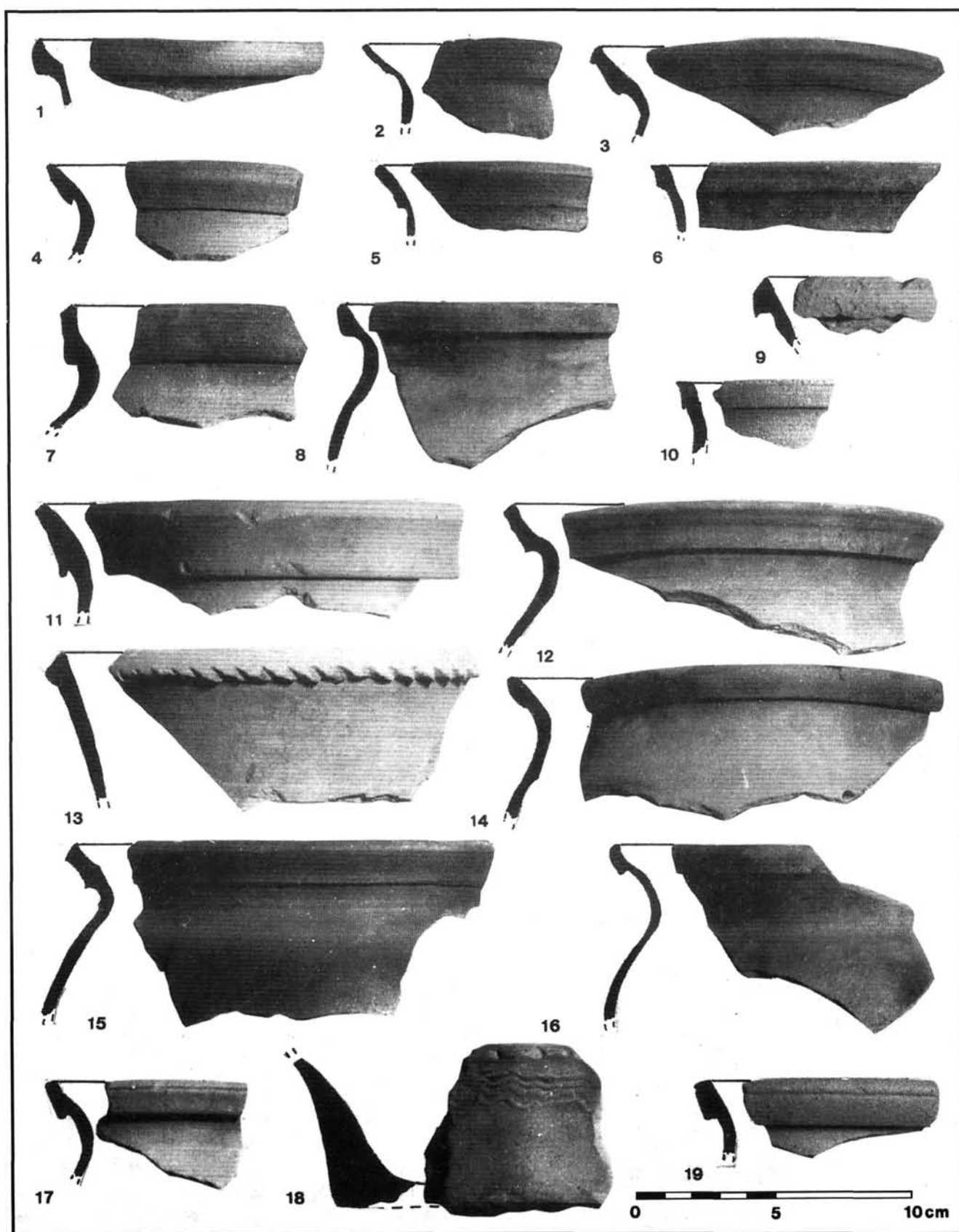

1. kép: 1–18: 2. szelvény 17/91 objektum

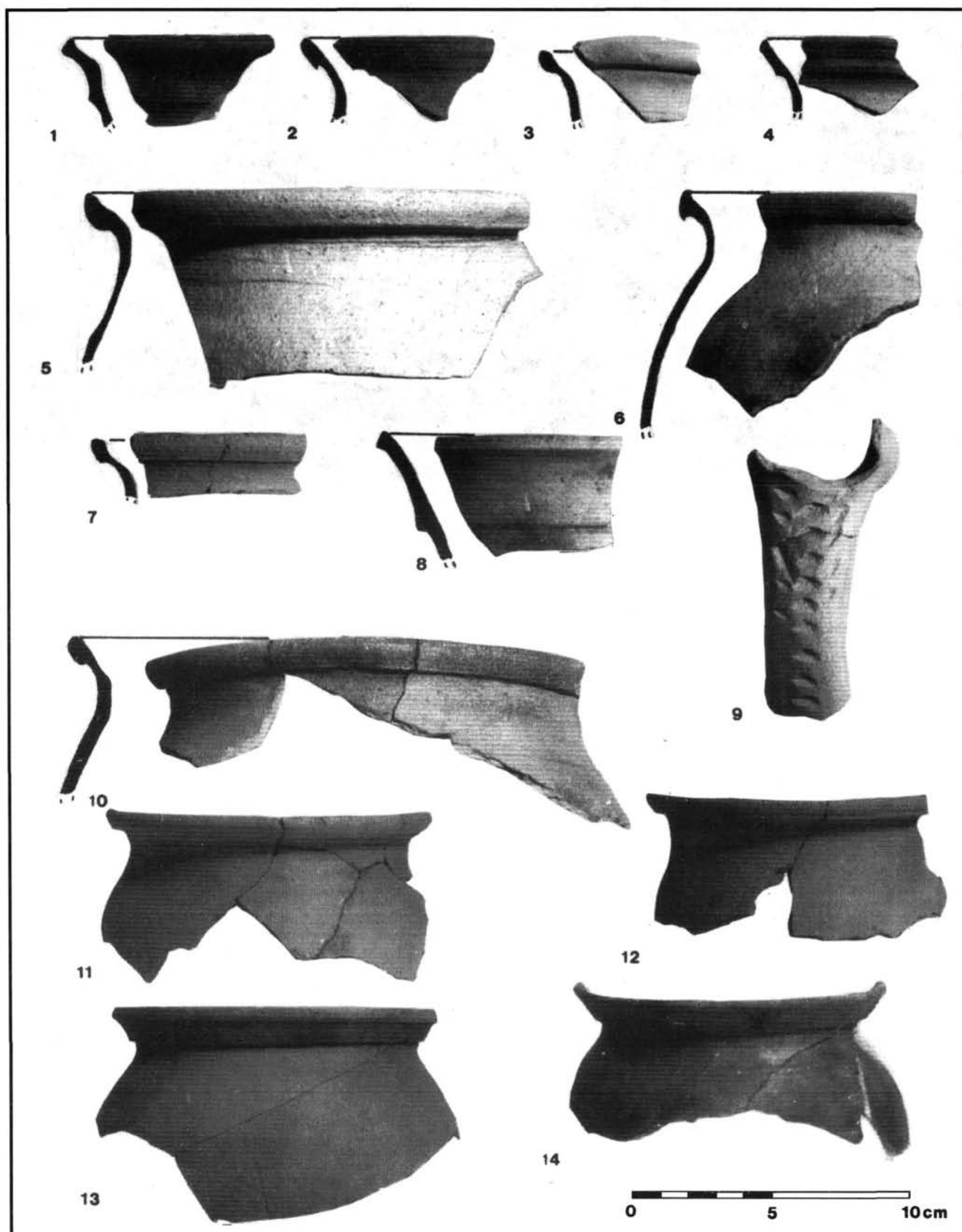

2. kép: 1–18: 2. szelvény 17/91 objektum

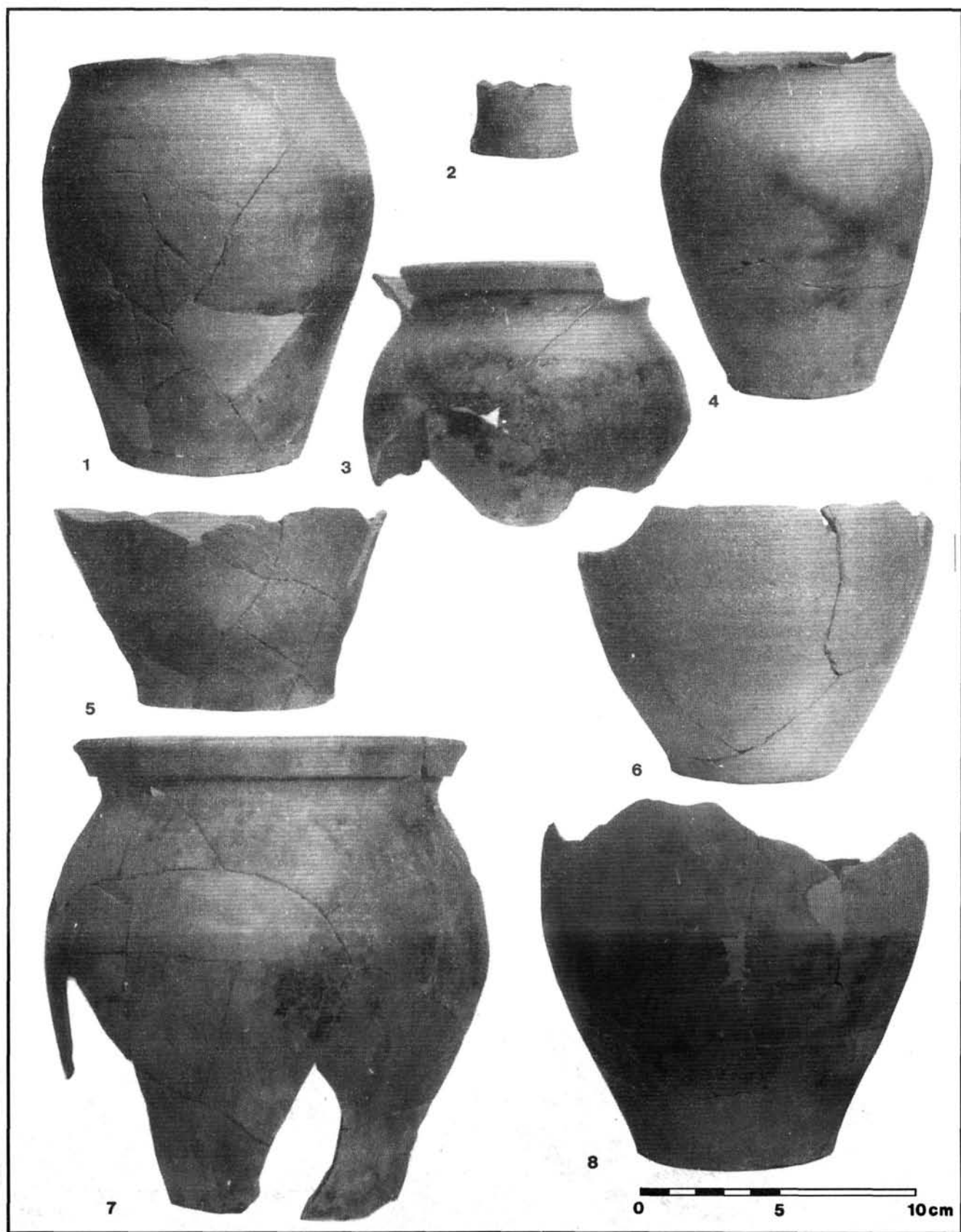

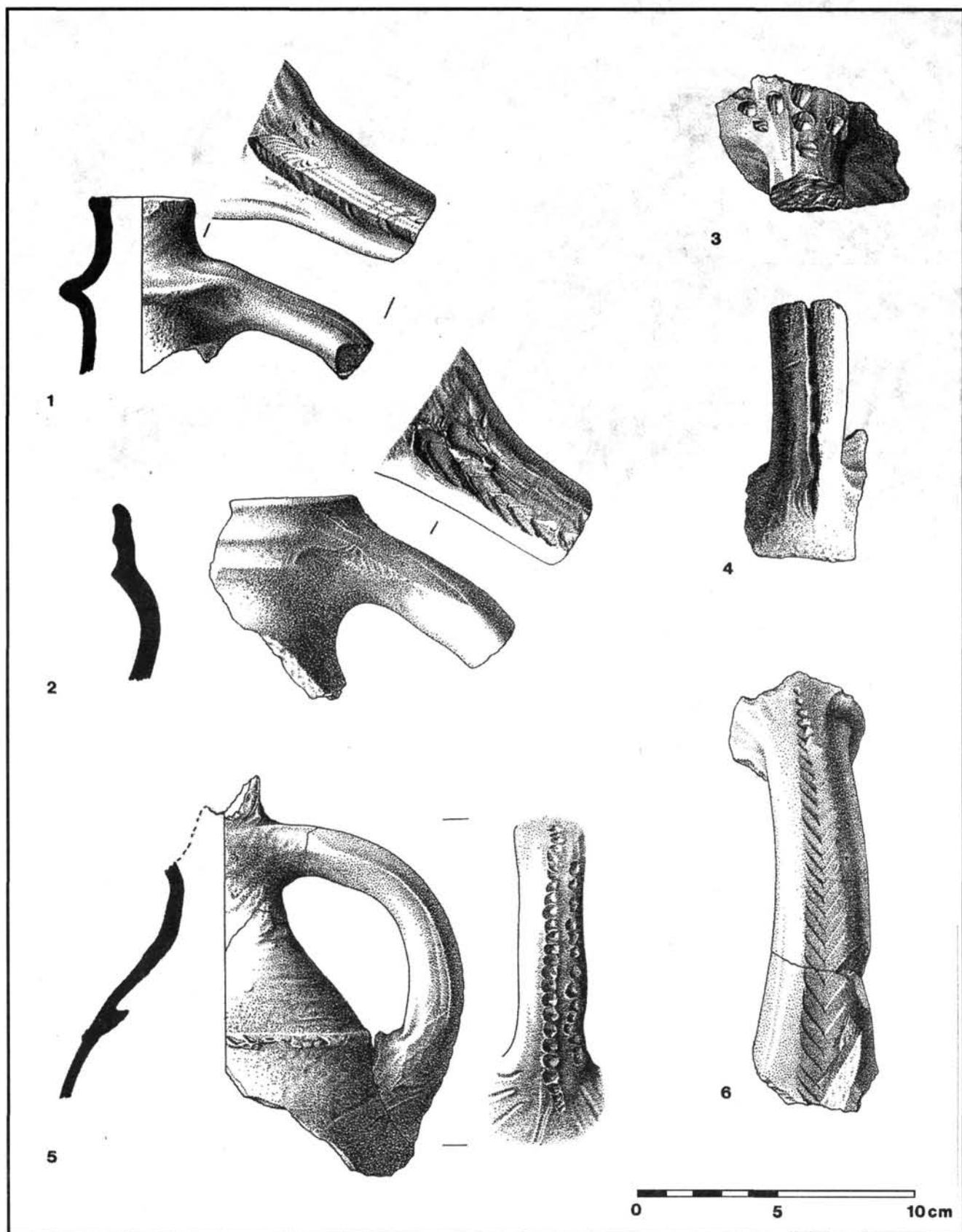
3. kép: 1-19: 3. szelvény 21/91 objektum

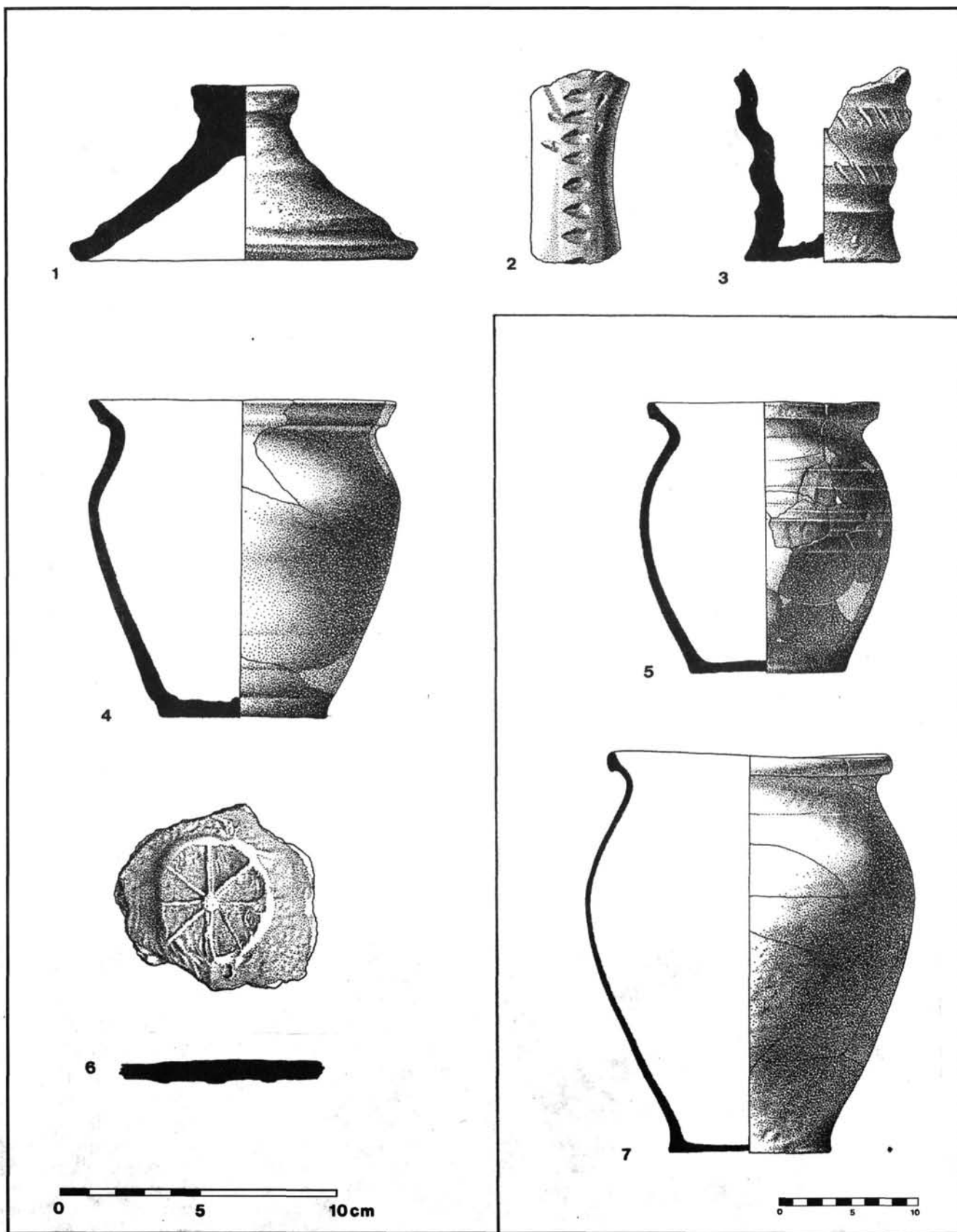
4. kép: 1-7,9-14: 3. szelvény 21/91 objektum; 8: 3. szelvény -30-40 cm

5. kép: 1–8: 3. szelvény 21/91 objektum

6. kép: 1–6: 3. szelvény 21/91 objektum

7. kép: 1–4, 7: 3. szelvény 21/91 objektum; 5: 7. szelvény közepe; 6: 5. szelvény 16/91 objektum

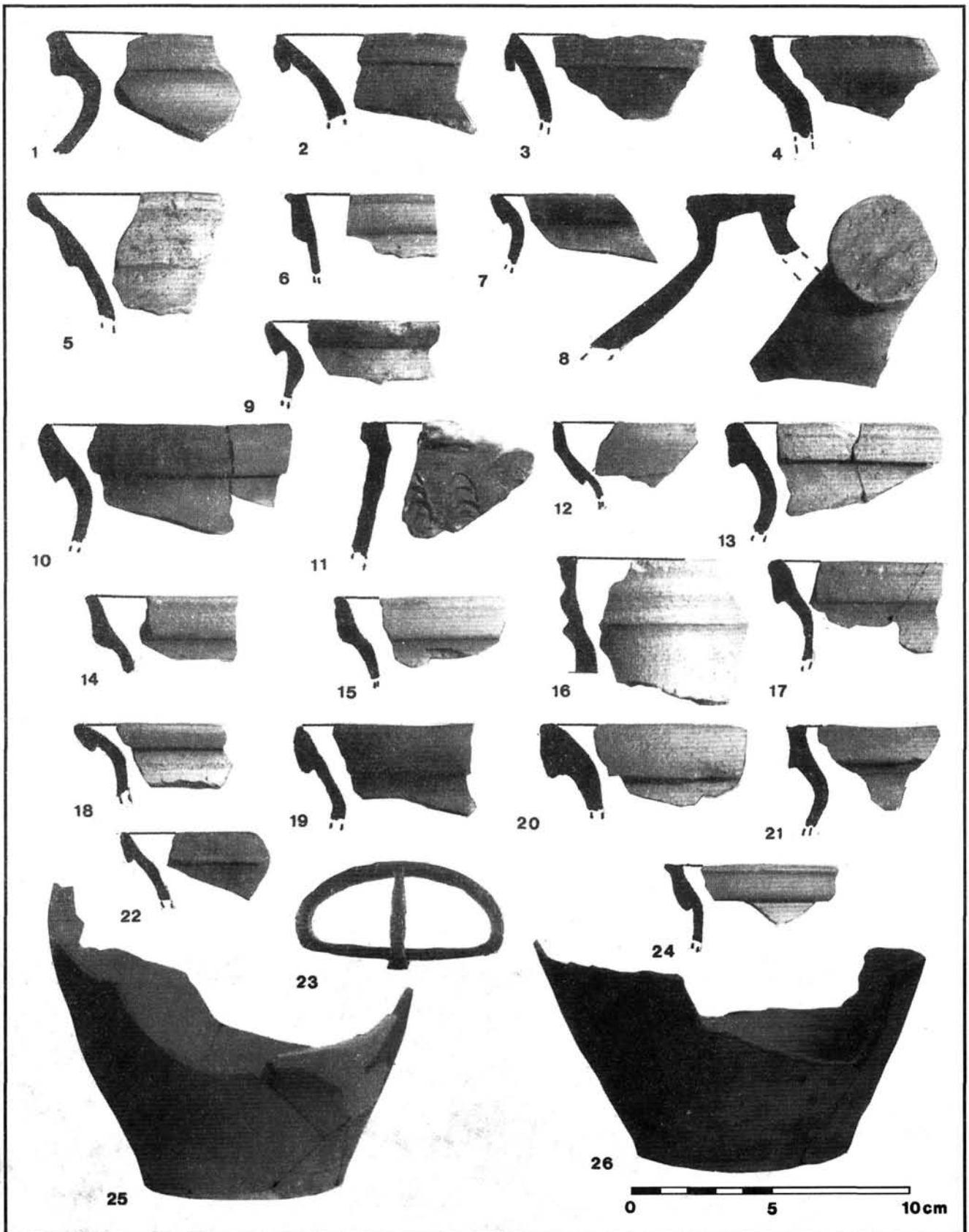

1

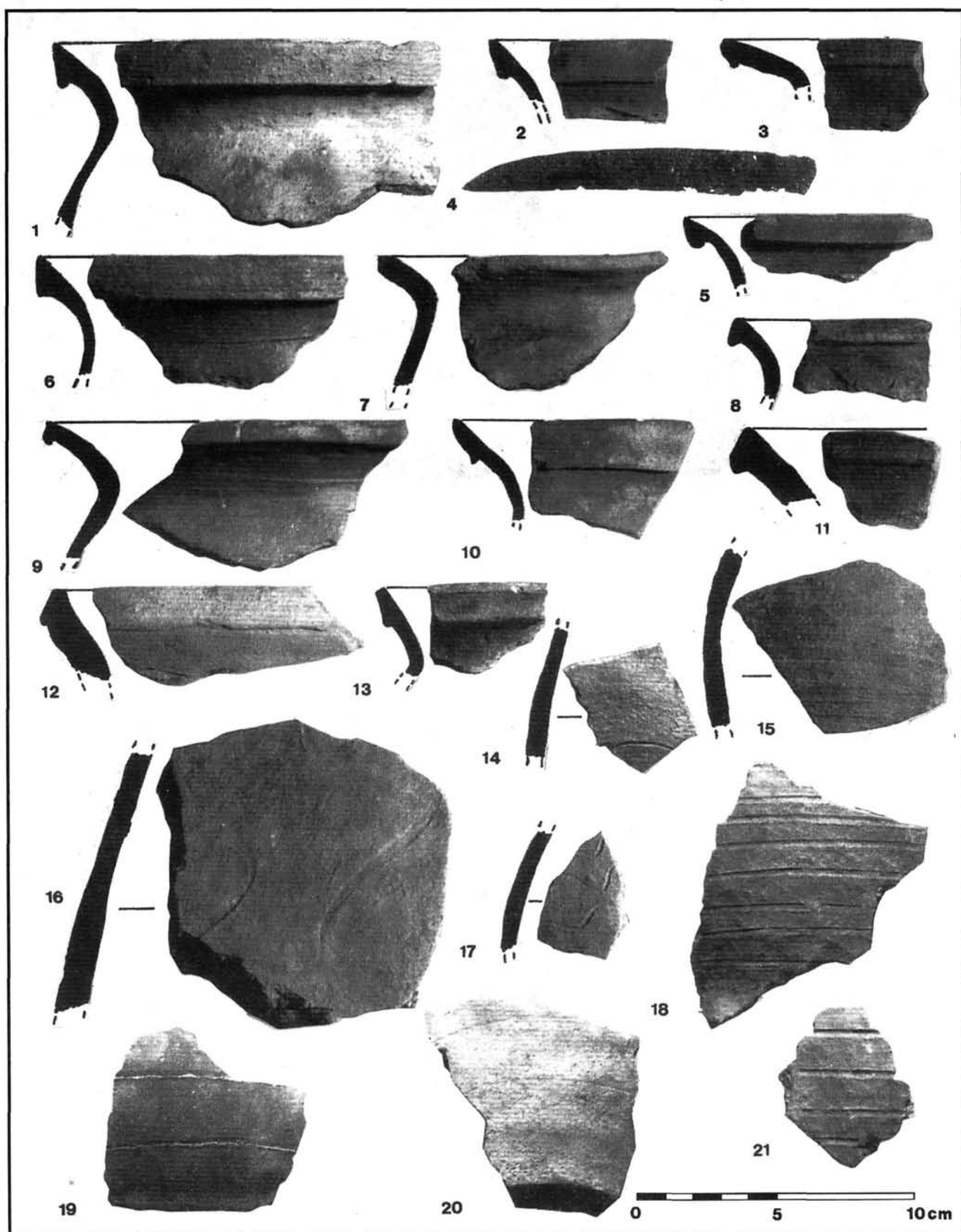

2

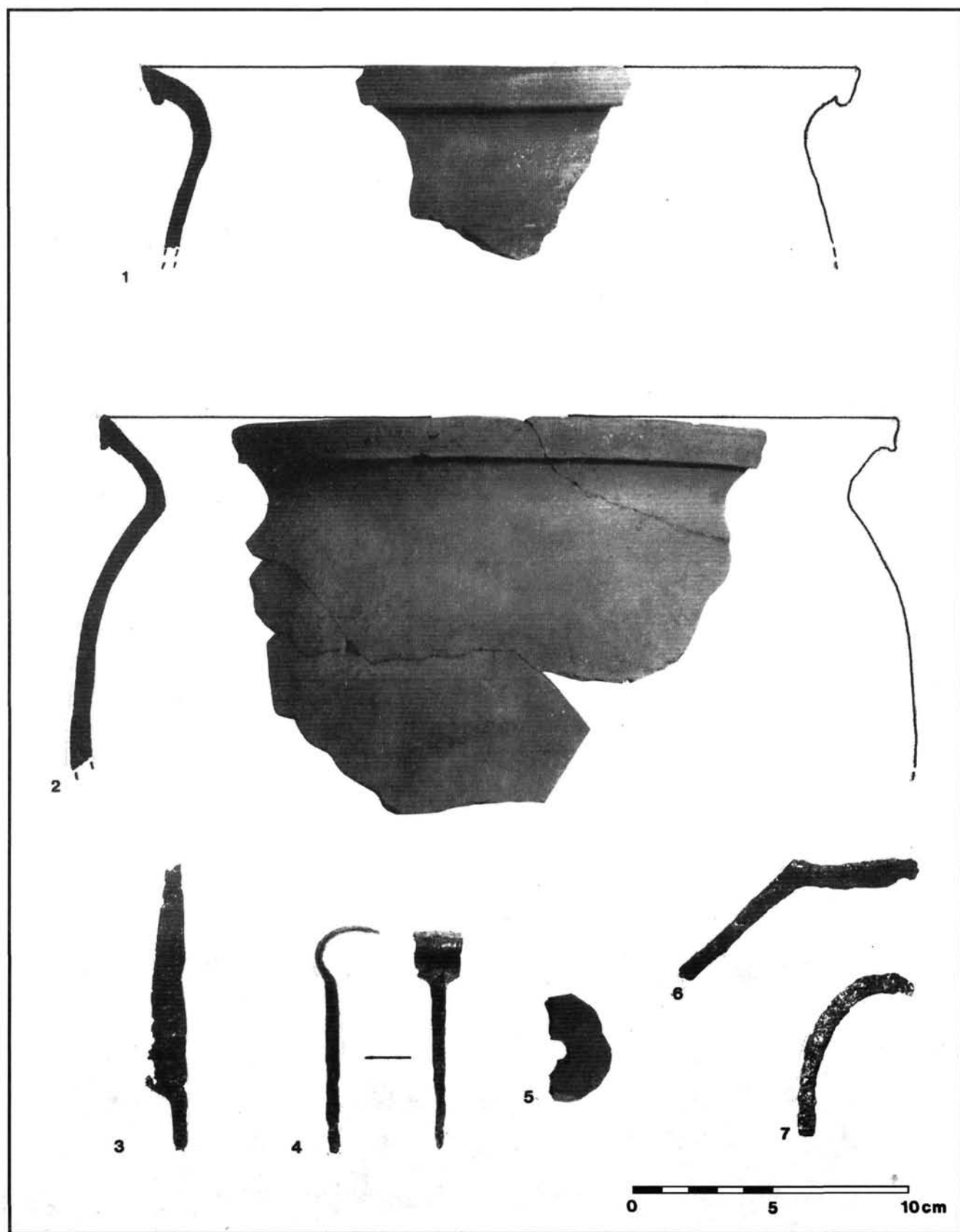
8. kép: 1-2: 7. szelvény középső része

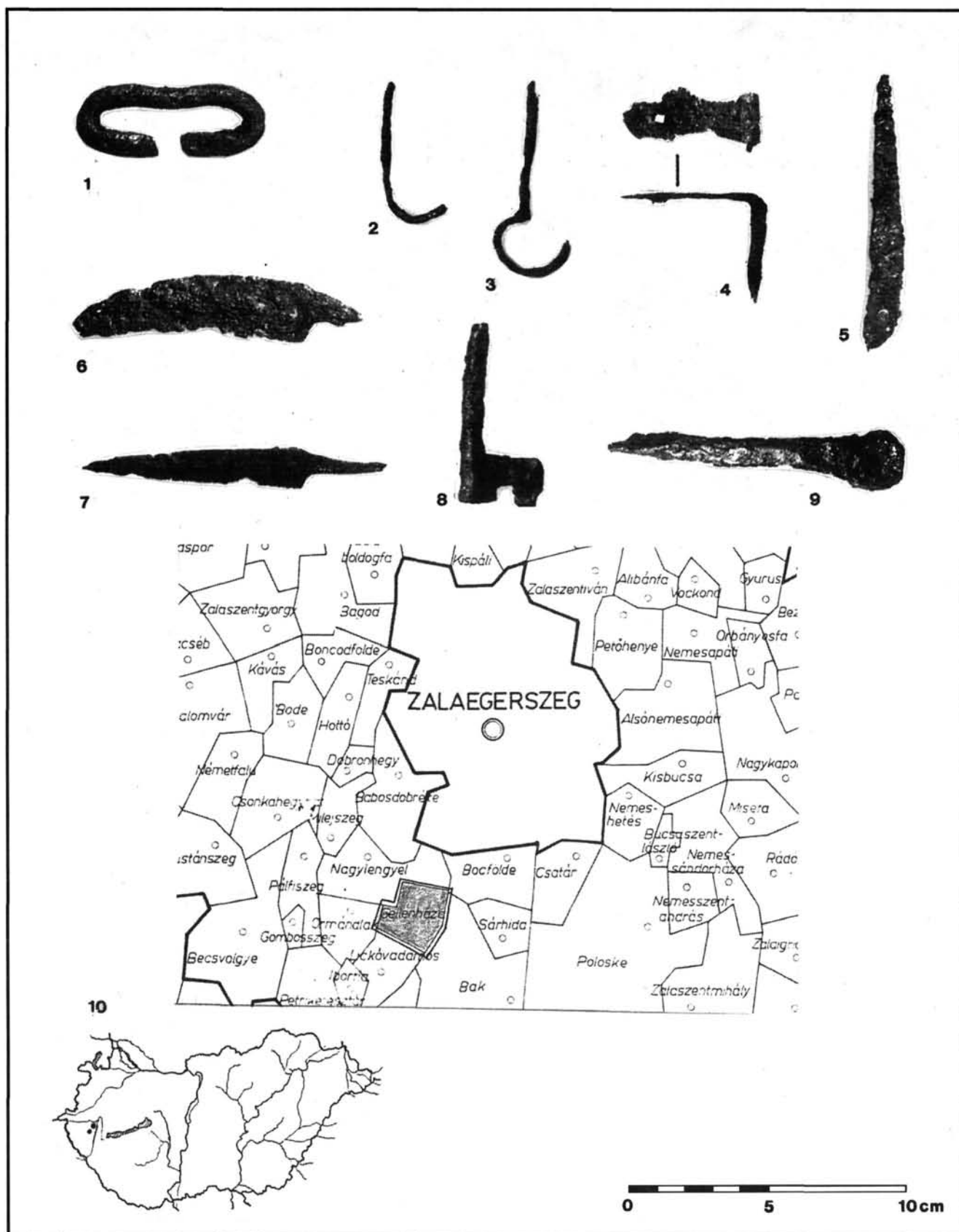
9. kép: 1-9,11: 16. szelvény 0-20 cm; 10,12-24: 16. szelvény 41/92 objektum; 25-26: 3. szelvény 21/91 objektum

10. kép: 1–3: 16. szelvény 43/92 objektum; 4–6: 16. szelvény 48/92 objektum; 7–12: 4. szelvény -20–30 cm, a 28/91 objektum fölött; 13–17: 4. szelvény 28/91 objektum; 18–21: 20. szelvény 63/93 objektum

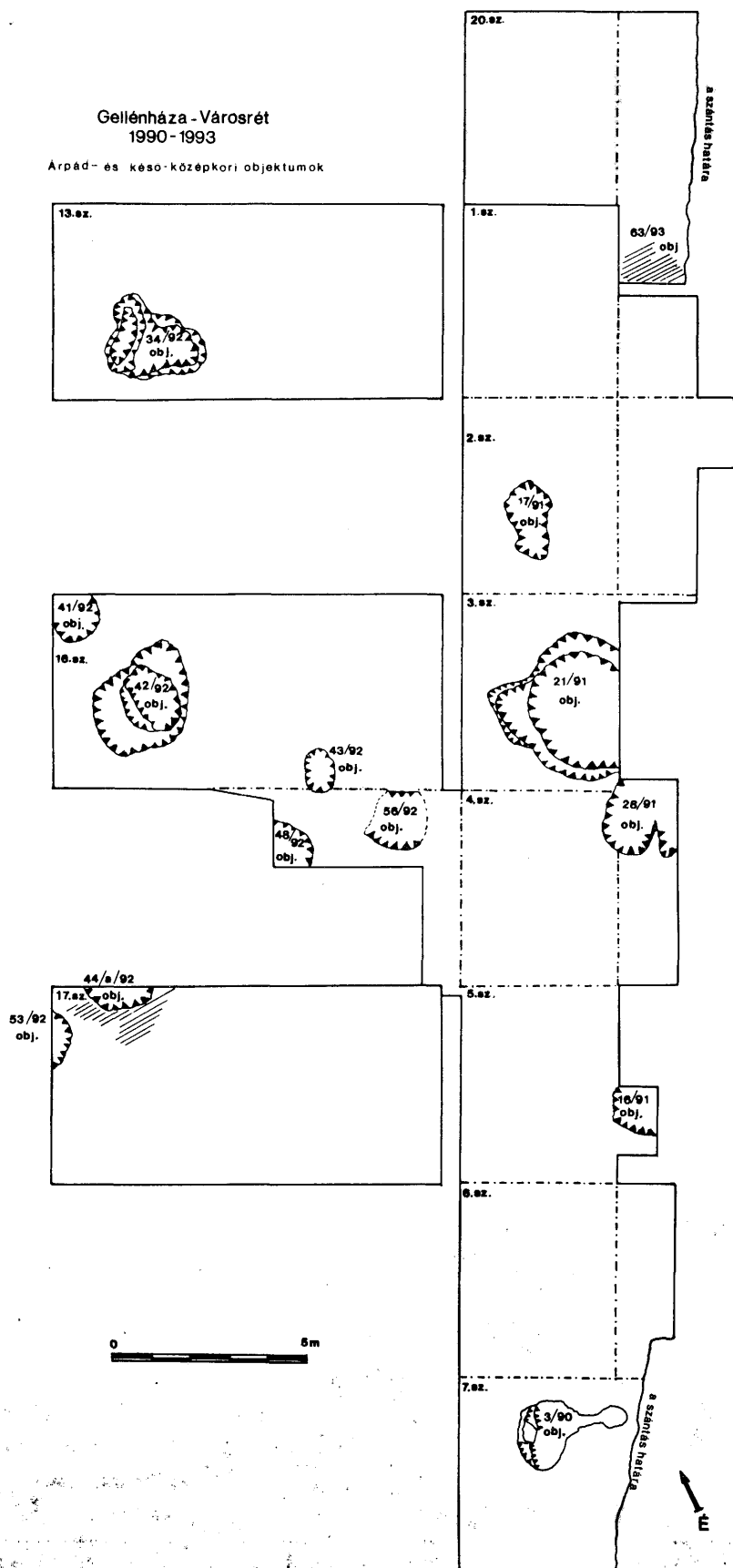

11. kép: 1–2: 20. szelvény 63/93 objektum; 3–4: Szórvány az ásatás területéről; 5: 17. szelvény 52/92 objektum;
6: 20. szelvény -15–30 cm; 7: 20. szelvény 0–15 cm

12. kép: 1: 2. szelvény 0–15 cm; 2–5: 2. szelvény -15–30 cm, a 17/91 objektum fölött;
6: 2. szelvény DK-i sarok -25 cm; 7–9: 2. szelvény 17/91 objektum

13. kép: Asatási alaprajz